

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Žnidaršič

Uzbeško – ameriški odnosi od leta 2001 do leta 2008

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Žnidaršič

Mentor: izr. prof. dr. Jernej Pikalo

Uzbeško – ameriški odnosi od leta 2001 do leta 2008

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Hvala mentorju Dr. Jerneju Pikalu za natančnost in odlične napotke.

*Hvala mami in očetu, ker sta mi svetovljanskost privzgojila kot vrednoto,
ker sta vedno verjela vame in me vsak na svoj način vzpodbujala in
podpirala.*

*Hvala Gašperju Cafuti za vso potrpežljivost, razumevanje in vzpodbudo.
Vem, da ni bilo vedno lahko.*

*Hvala Dilmuratu, največjemu domoljubu kar jih poznam. Bil je moj prvi
stik z Uzbekistanom. Njegova navdušenost je bila nalezljiva. Brez njega bi
bila prikrajšana za marsikatero doživetje in marsikatera stvar bi ostala
uganka.*

*Hvala Fazilu, »enciklopediji na dveh nogah« za neskončne ure
potrpežljivega razlaganja stvari, ki se danes zdijo povsem logične. Vem, da
se imam še veliko za naučiti...*

Hvala Gašperju Šemrovu za stavo. Bila je odlična vzpodbuda.

Hvala Jeleni Mivšek, ki je odpravljala mojo površnost.

Zahvala gre tudi mnogim drugim, ki jih zaradi takšnih ali drugačnih razlogov ne bom omenjala, a so kljub temu pomemben del mozaika. Oni že vedo, kdo so.

Uzbeško – ameriški odnosi od leta 2001 do leta 2008

V diplomskem delu so analizirani uzbeško – ameriški odnosi med leti 2001 in 2008. Pred 2005 so bili bilateralni odnosi dobri, državi sta dobro sodelovali na različnih področjih. Maja 2005 je kriza v Andižanu razmere spremenila. Zaradi različnih akterjev, ki so v zgodbi sodelovali na različnih nivojih ter zaradi kulturnih in zgodovinskih razlik med državama, je prišlo do serije komunikacijskih šumov. Situacijo je samo še poslabšal Zahodni medijski linč, ki je temeljil na nepreverjenih dejstvih. Srednja Azija je geostrateško zelo pomembna regija današnjega časa, zato so vzporedno in skozi bilateralna nesoglasja med ZDA in Uzbekistanom velike sile igrale t.i. »Novo Veliko igro«. Nasprotujoča si sporočila na različnih nivojih so ne samo pripeljala do popolne ohladitve odnosov, ampak so daljše obdobje tudi oteževala korak naprej k izboljšanju odnosov. Odnosi vsekakor niso bili samo črno beli in to sem v tem diplomskem delu poskušala dokazati.

Ključne besede: Andižan, komunikacijski šumi, bilateralni odnosi, Srednja Azija

Uzbek – u.s. relations from the year 2001 until 2008

In the thesis analyses Uzbek – U.S. relations between the years 2001 and 2008. Before 2005 the bilateral relations were good, the countries had good cooperation in different fields. In May 2005 the Andijan crises changed the situation. Because of different actors, that each played a role in the story on different levels and because of cultural and historical differences between the counties, a series of miscommunications accured. The western media lynch, based on unverified facts, only worsened the situation. Because of Central Asia's geostrategic importance, the Great Powers played the so called »New Great Game« through U.S. – Uzbek bilateral disagreements. Conflicting messages on different levels lead not only to total breakdown of the relations but also prevented a step forward towards improving the relations. The relations most definitely were not only black and white and that is also what I tried to show in this thesis.

Key words: Andijan, miscommunications, bilateral relations, Central Asia

KAZALO

1	UVOD.....	6
2	METODOLOŠKI OKVIR NALOGE	8
3	SREDNJA AZIJA	10
3.1	Geostrateška vloga srednjeazijske regije.....	10
3.2	Srednjeazijske države	17
3.2.1	Uzbekistan	17
3.2.2	Kazahstan	17
3.2.3	Kirgistan	17
3.2.4	Tadžikistan	18
3.2.5	Afganistan.....	18
3.2.6	Turkmenistan.....	19
3.3	Odnos držav v širši regiji in vplivi velikih globalnih akterjev v Srednji Aziji.....	19
3.3.1	Rusija.....	19
3.3.2	Kitajska.....	22
3.3.3	Iran.....	23
3.3.4	Evropska unija	24
3.4	Islamski faktor in politični sistemi	25
4	UZBEŠKO – AMERIŠKI ODNOSI	29
4.1	Čas po neodvisnosti in devetdeseta leta	29
4.2	Pregled razvoja odnosov med leti 2000 do 2005.....	30
4.2.1	Leto 2000.....	30
4.2.2	Leto 2001	31
4.2.3	Leto 2002.....	33
4.2.4	Leto 2003.....	36
4.2.5	Leto 2004.....	41
5	KRIZA V ANDIŽANU	44
5.1	Začetek leta 2005.....	44
5.2	Maj 2005 – kriza v Andižanu in posledice.....	45
5.2.1	Andižan - Opis dogodkov 13. maja.....	45
5.2.2	Številke	48
5.2.3	Razlogi za dogodke v Andižanu, 13. maja 2005	50
5.2.4	Kdo stoji za dogodki v Andižanu?	52
5.2.5	Mediji o dogodkih v Andižanu.....	53
6	Ohladitev odnosov: maj 2005 – avgust 2007	56
6.1	Leto 2005 po Andižanu	56
6.1.1	Leto 2006.....	60
6.1.2	Leto 2007.....	64
7	Izboljšanje odnosov	67
7.1	Leto 2008.....	67
7.2	Od leta 2008 do danes	69
8	ZAKLJUČEK.....	71
9	Literatura	74
	Priloga A: Vprašanja na intervjujih.....	78

1 UVOD

Prvič sem prišla v Uzbekistan julija 2004. Moj prvi vtis ni bil pozitiven, a poskušala sem ohranjati odprto srce. Sem otrok svetovljanskih staršev, videla sem že pol sveta, a Uzbekistan je bil tako zelo drugačen od vsega, kar sem poznala, da me je šokiral. Uzbeško glavno mesto Taškent s svojim sovjetskim videzom sicer ni dosti drugačno kot marsikatero drugo mesto nekdanjega vzhodnega bloka, a kultura in navade v teh krajih so tako zelo drugačne od vsega, kar sem do takrat poznala, da sem bila na začetku čisto izgubljena. Taškent, tri milijonsko mesto, izgleda kot velika vas, razdeljen je v mahale (mestne soseske), v katerih se vsi poznajo med seboj in vsi en o drugem vse vedo. Zvečer se moški dobijo in razpravljajo ter odločajo o aktualnih stvareh v skupnosti. Mahala tako rekoč odloča o usodi svojih prebivalcev. Skupnost je vedno na prvem mestu, skupaj se veselijo in skupaj žalujejo, skupaj odločajo o usodah posameznikov in posameznik se tem odločitvam podreja. Uzbekistan še vedno pozna mnogoženstvo in moja liberalna vzgoja je pri vseh teh kulturnih razlikah pokazala zobe.

Nato sem poskušala razumeti. Imela sem srečo, da mi je bil na voljo domačin, ki se mi še danes zdi kot enciklopedija na dveh nogah, ki je potrpežljivo odgovarjal na vsa moja vprašanja. Ugotovila sem, da moram za razumevanje sedanosti najprej poznati zgodovino te dežele. Tam je namreč, vsaj tako se je zdelo, vse ravno obratno kot na Zahodu. Naša družba izhaja iz posameznika, uzbeška izhaja iz skupnosti. To dejstvo me je dostikrat zmedlo, priznam, včasih me zmede še danes. In čeprav je bilo v tej državi vse tako drugače kot doma (ali pa ravno zato), sem se vračala. Vsakič sem razumela malce več in hotela vedeti še več. Ugotovila sem, da le nismo tako zelo drugačni, samo iz druge perspektive začenjamo razumevati svet okoli sebe. Zahodnjaki iz individuuma, Uzbeki iz skupnosti. Na Zahodu je danes popularen medkulturni dialog, kaj to pomeni in kako težak je ta pojem včasih v praksi, sem izkusila na lastni koži. Ljudje smo bitja, ki se naučimo bivati v določeni kulturi. Ta kultura nas definira in ti kulturni vzorci so v posamezniku močno privzgojeni. Pa vendar živimo v svetu, ki je vedno bolj kulturno pomešan, govorimo o globalni vasi, a se mnogokrat ne zavedamo in si ne priznamo, kako zelo različni smo si. Razlike pa niso ne dobre ne slabe, ne pravilne ne napačne, so tista lastnost, ki dela svet to, kar je. Uzbekistan s svojo drugačnostjo in njegovi ljudje so mi zrasli pod kožo. Uzbekistan je postal moj drugi dom in ko sem šestič prišla tja, sem se počutila, kot da se vračam domov. Ko se je leta 2005 dogajal Andižan in sem o tem

brala v medijih in se nato pogovarjala z Uzbeki, se mi je včasih zdelo, kot da poslušam dve popolnoma različni zgodbi. A na Zahodu je bila bolj ali manj slišana zgolj ena. Imela sem to srečo, da sem imela dostop do različnih virov, do različnih sogovornikov, tako Uzbekov na visokih položajih kot do »ljudi iz ulice«, in do Zahodnjakov, ki so tam delali v različnih misijah. Iz mnogih pogovorov s temi ljudmi, dostopne literature, ki jo je na žalost (za enkrat) mnogo premalo ter nenazadnje iz učenja kulturnih razlik med »nami« in »njimi«, so nastajali zapiski. In ti zapiski so prerasli v diplomsko nalogo, ki je pred vami.

2 METODOLOŠKI OKVIR NALOGE

V diplomski nalogi bom opisala uzbeško – ameriške odnose od leta 2001 do leta 2008. Po napadu na dvojčke v New Yorku, 11. septembra 2001, se je pozornost sveta zopet obrnila v Srednjo Azijo, v Afganistan. Okoliške države so odigrale pomembno vlogo v boju proti terorizmu, čeprav so se s tem problemom soočale tudi na svojih tleh. Kako so se gradili, krepili, prekinili in ponovno vzpostavili bilateralni odnosi med svetovno velesilo Združenimi državami Amerike in srednjeazijskim Uzbekistanom, predvsem pa zakaj, so bila vprašanja, na katera sem poskušala odgovoriti. Pri tem sem si pomagala z naslednjo hipotezo:

- Bilateralni odnosi med ZDA in Uzbekistanom so bili večtirni in pogosto kontradiktorni ter polni komunikacijskih šumov, kar je v letu 2005 pripeljalo do popolne ohladitve odnosov med državama.

Da pa bi lahko potrdila ali ovrgla to hipotezo, sem uporabila metodo sekundarne analize virov, katerih pa ni veliko. Zato sem se poslužila še empiričnega raziskovanja v obliki mnogih intervjujev, ki jih zaradi občutljivosti teme in dogovora z intervjuvanci, ne prilagam k diplomskemu delu. Kljub temu, da povzemam ugotovitve, pridobljene z intervjuji, nikjer ne omenjam imen oseb, ki so mi odgovarjale na vprašanja. Šlo je za občutljivo obdobje, za občutljivo temo in temu primerno ravnam tudi s svojimi viri. Na tem mestu lahko omenim zgolj to, da so bili med njimi tako visoki predstavniki uzbeške vlade kot civilne družbe, tuji veleposlaniki v Uzbekistanu ter mnogi politični analitiki z Zahoda, ki se s preučevanjem političnega dogajanja v Srednji Aziji ukvarjajo že vse svoje življenje. Vsega skupaj sem opravila več kot 30 intervjujev. Poleg uradnih intervjujev sem se z ljudmi zgoraj omenjenih profilov veliko pogovarjala tudi neuradno, šlo je za izmenjavo mnenj, za diskusijo. Tudi njihove poglede sem poskušala upoštevati in vključiti v to diplomsko delo. Kot zanimivost pa lahko dodam, da sem ista vprašanja zastavljala intervjuvancem v Uzbekistanu in intervjuvancem na Zahodu. Vprašanja prilagam v prilogo. Bila so zelo široka in so osebi puščala manevrski prostor pri odgovarjanju. Zanimivo je bilo opazovati razliko med poudarki, ki so jih v odgovorih dajali uzbeški respondenti ter respondenti, ki so prihajali iz Zahoda. Sledijo analitični zaključki iz vseh zbranih informacij in pregledanih virov ter literature. Samo diplomsko delo sestavljajo trije deli: opisa Srednje Azije kot regije, opisa uzbeško –

ameriških odnosov med leti 2001 in 2008 ter zaključka in kratkega opisa bilateralnih odnosov med državama do danes.

3 SREDNJA AZIJA

3.1 Gestrateška vloga srednjeazijske regije

Različni avtorji različno definirajo ozemlje Srednje Azije. V mednarodnih odnosih na splošno velja, da Srednjo Azijo sestavljajo naslednje države: Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan, Turkmenistan, Afganistan in Uzbekistan. Vse te države, z izjemo Afganistana, so bile del Sovjetske zveze. Po razpadu Sovjetske zveze so postale samostojne republike. Ta del sveta ima izredno pomembno gestrateško vlogo iz večih razlogov.

Geografsko stoji med Kitajsko, Japonsko in nekaterimi drugimi azijskimi tigri ter Zahodom. Čez to ozemlje je nekdanja vodila t.i. svilena pot. Ko govorimo o tranzitu čez Srednjo Azijo danes, je prva asociacija, ki se pojavi, transport nedovoljenih drog. To je velik problem, ne samo za srednjeazijske države, ampak tudi za Zahodne, saj te droge največkrat končajo na ulicah velikih evropskih in ameriških mest.

Ta regija je bogata z nafto in zemeljskim plinom, pa tudi z drugimi redkimi kovinami (Uzbekistan ima npr. vse elemente Mendeljejevega sistema). Kot taka predstavlja alternativo za dobavo zemeljskega plina v Evropo.

Zaradi vojne v Afganistanu so okoliške države postale pomembni partnerji za ZDA, saj so imele ZDA v teh državah svoje vojaške baze, brez katerih bi bila invazija Afganistana veliko težja. Pri vsem tem Zahod premalo izkorišča tudi znanje, ki ga srednjeazijski strokovnjaki imajo o aktualnem političnem dogajanju v Srednji Aziji ter na mnogih drugih področjih.

Srednja Azija ima torej izjemen gestrateški pomen zaradi svoje lege. Čez njo iz vzhoda na zahod in obratno potuje blago (legalno in nelegalno), ta del sveta je bogat z nafto, zemeljskim plinom ter mnogimi rudninami, v današnjem času pa je vloga Srednje Azije povezana tudi z bojem proti terorizmu. Vsega tega se sodobne velesile bolj ali manj zavedajo, seveda pa velik gestrateški pomen te regije ni nov pojav. Za prevlado nad tem delom sveta so tekmovali že starodavni imperiji, še danes pa zanj tekmujejo moderne države.

Tako kot velja za mnoge druge pojme, tudi za geostrategijo ni enotne definicije, s katero bi se strinjali vsi teoretiki, ki se s tem pojmom ukvarjajo. V grobem lahko rečemo, da pojem geostrategija združuje dve področji – geopolitiko in strateške interese posameznega področja.

O neki vrsti geostrategije je govoril že Herodot v svojem delu Zgodovina. Govori o trku civilizacij med Egipčani, Perzijci, Skiti in Grki, saj so vsi veliko pozornost dajali geografiji območij, ki so jih osvajali (Wikipedia 2010).

Vendar pa je na klasične geopolitične teorije svet moral počakati še kar nekaj stoletij, vse do konca 18. stoletja. V 18. stoletju ni več bilo neodkritih delov sveta, ki bi jih velike sile še lahko kolonizirale, svet je bil bolj ali manj že razdeljen med velike kolonialne sile in imperije. Od tu dalje je mogoč zgolj še boj med državami za že obstoječe in odkrite teritorije.

Pojavili sta se dve geopolitični misli – **angloameriška šola**, (njena najpomembnejša predstavnika sta Alfred Thayer Mahan in Halford J. Mackinder) in **nemška šola**, (katere predstavnika sta Friedrich Ratzel in Rudolf Kjellen).

Alfred Thayer Mahan je napisal več del, med katerimi najbolj izstopa serija knjig z naslovom *Vpliv pomorskih sil na zgodovino*. V tem delu Mahan zagovarja tezo, da je nadvlada na morju tisti odločilni faktor, ki določa izzid vojne med velikimi silami. Leta 1900 je izšlo njegovo delo z naslovom Problem Azije in njen vpliv na mednarodne politike. Tu razdeli Azijo v tri cone:

1. Severna cona, ki se nahaja severno od 40. vzporednika. Za to cono sta značilna mrzla klima in prostran teritorij. To področje je bilo pod nadzorom ruskega cesarstva. Rusija je imela na kontinentu največji vpliv, njen vpliv v Srednji Aziji pa je segal na področje med Kavkazom in Kaspijskim morjem na eni in med gorami v Afganistanu ter Zahodno Kitajsko na drugi strani. Po Mahanovem mnenju bi pomorske sile širitev ruske nadvlade lahko preprečile le tako, da bi utrdile »bok azijskega kontinenta« (Mahan 1900, 55–57).

2. Srednja cona, ki se nahaja med 40. in 30. vzporednikom in ima zmerno klimo. V tej coni sta dva polotoka, (Mala Azija in Korejski polotok), po eden na vsaki strani, medmorsko področje Sueza, Palestine, Sirije, Mezopotamije, dve državi z

mogočnim goratim območjem (Perzija in Afganistan), gorovjem Pamir, Tibetansko Himalajo, dolino Yangtze in Japonsko. Znotraj tega področja naj po Mahanovem mnenju ne bi bilo nobene močne države, ki bi lahko imela vpliv zunaj svoje cone. Še več, države v tej coni naj ne bi imele niti moči ohranjati stabilnosti v svojih lastnih državah. Kljub temu, da je bila v tem času politična situacija severno in južno od te cone dokaj stabilna in določena, je področje med prvo in drugo cono ostajalo sporno in »pod vprašajem« (Mahan 1900, 21–22, 77).

3. Južna cona, ki se nahaja pod 30. vzporednikom in ima vročo klimo ter v kateri prevladujejo pomorske sile – Velika Britanija, ZDA, Nemčija in Japonska. Po Mahanovem mnenju je bilo za Veliko Britanijo ključnega strateškega pomena to, da obdrži svojo nadvlado v Indiji. Verjel je namreč, da lahko samo preko Indije pomorske sile z Rusijo tekmujejo za prevlado v Srednji Aziji (Mahan 1900, 27).

Strategija pomorskih sil naj bi tako bila onemogočiti Rusiji trgovanje po morju. Tako dardanelsko ožino kot baltiške ožine je namreč mogoče zapreti in s tem onemogočiti Rusiji dostop do morja. To bi sprožilo še večje ruske nagibe po širitvi, saj bi si hotela zagotoviti ohranitev bogastva ter pristanišč, kjer voda pozimi ne zamrzne. Rusija bi se tako v svojih poskusih širitve obrnila proti kitajskemu morju, Perzijskemu zalivu ter Mali Aziji. V tem boju med kopenskimi in pomorskimi silami bi se Rusija verjetno povezala s Francijo, ki je sicer pomorska sila, a v tem boju bi bila primorana nastopati kot kopenska sila. Rusija in Francija bi tako boj za prevlado bile z Nemčijo, Veliko Britanijo, Japonsko ter ZDA (Mahan 1900, 71–71). Poleg tega je Mahan »zasnoval« moderno državo, ki naj bi jo sestavljale Turčija, Sirija in Mezopotamija, ki naj bi imela dobro organizirano kopensko in pomorsko vojsko in bi predstavljala dobro protiutež ruski ekspanziji. Mahan je šel še dlje v svojih geografskih delitvah. Prepričan je bil, da bosta Suez in Panamski kanal predstavljala dve najpomembnejši liniji razdelitve. Medtem ko se najrazvitejše države ter najbogatejši naravni resursi nahajajo v delitvi sever – jug, sta politika in trgovina, ki se odvijata severno od Sueza in Panamskih kanalov, veliko pomembnejši od tiste, ki se odvija južno od kanalov. Po tej teoriji se zgodovinski napredek ne giblje v smeri sever – jug, ampak prihaja razvoj iz vzhoda proti Zahodu, Azija sama je torej seme napredka (Wikipedia 2010; Mahan 1900, 71–71, 84-85).

Halford J. Mackinder je zgodovino razdelil na boj med zemeljskimi in pomorskimi silami. Ker pa je ves svet že odkrit in raziskan, svetovnim silam ne preostane drugega, kot da se borijo za že odkrite dele sveta in končno za prevlado nad celotnim svetom, za vzpostavitev svetovnega imperija (Hee 1998).

Leta 1904 je v svojem članku »Geografska os zgodovine« nadgradil in razširil svojo Teorijo osrčja tako, da je vanjo vključil celoten svet. Po Mackinderjevem mnenju se lahko Zemljino površino deli na:

1. Svetovne otoke, kar vključuje med seboj povezane Evropo, Azijo in Afriko. To je največja, najbolj naseljena in najbogatejša kombinacija izmed vseh možnih.
2. Morske otoke, ki vključujejo Veliko Britanijo in Japonsko.
3. Obrobne otoke, ki vključujejo Severno Ameriko, Južno Ameriko ter Avstralijo.

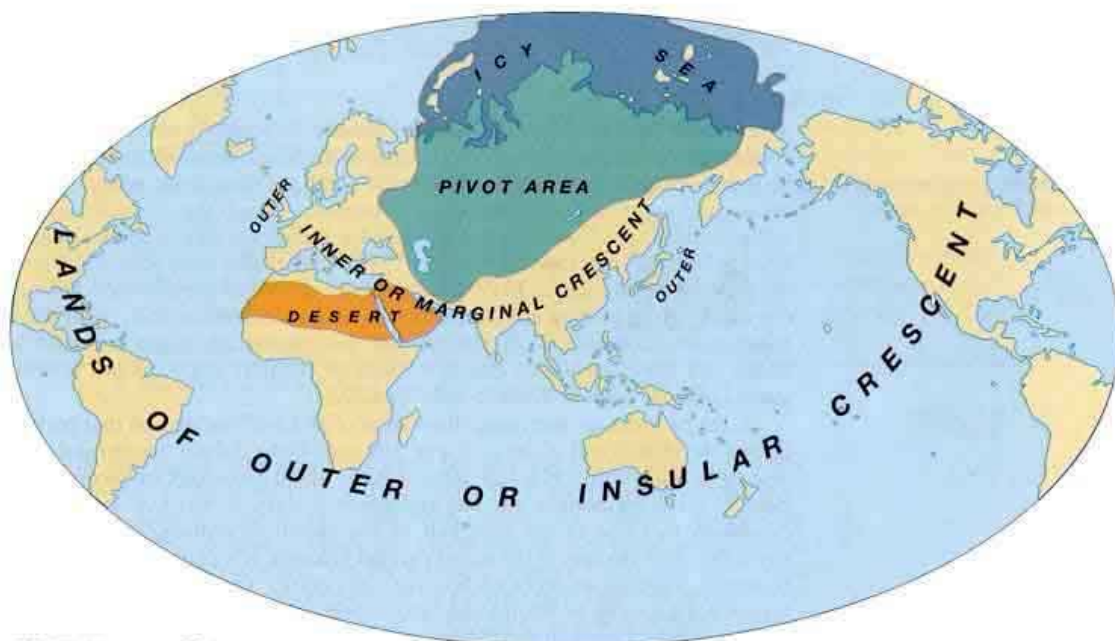
Osrčje leži na sredini svetovnih otokov, med Volgo in Yangtze ter Himalajo in Arktiko. Večina tega teritorija je bila v Mackinderjevem času v rokah ruskega cesarstva.

Kdor nadzira Vzhodno Evropo, nadzira ozemlje osrčja. Kdor nadzira ozemlje Osrčja, nadzira svetovne otoke. Kdor pa nadzira svetovne otoke, nadzira več kot polovico svetovnih virov. Vprašanje je torej bilo, kako nadzirati Osrčje. Leta 1904 je sicer to območje v celoti nadziralo rusko cesarstvo, a vprašanje angleškega geografa se je še v istem stoletju pokazalo za zelo umestno. V 19. stoletju so se zahodne evropske države večkrat povezale in v tako imenovani Veliki igri uspešno preprečile rusko ekspanzijo. Mackinder je bil mnenja, da je bila učinkovita politična dominacija osrčja iz strani zgozjene sile v preteklosti nedosegljiva zaradi večjih razlogov. Osrčje je bilo zavarovano pred pomorskimi silami z ledom na severu ter gorami in puščavami na jugu. Vsi poskusi invazije z Vzhoda proti Zahodu ali obratno so bili neuspešni zaradi pomanjkanja učinkovitega transporta, ki bi zagotavljal konstanten dotok zalog in človeških sil. Seveda pa obstajajo načini, kako lahko v 20. stoletju Osrčje postane pot do zavladanja celotnemu svetu. Mackinder jih je videl kar nekaj. Po prvem scenariju naj bi zahodnoevropske države, najverjetneje Nemčija, uspešno vdrle v Rusijo. Po Mackinderjevem mnenju naj Osrčje s prihodom železnice ne bi bilo več odporno proti kopenskimi invazijami. Evrazija je postajala vedno bolj prepredena z železnicami in tako se je zvečala tudi možnost, da bi močna kopenska država preko Vzhodne Evrope razširila svoj politični vpliv v Evrazijo. Torej, kdor vlada Vzhodni Evropi, vlada Osrčju.

Drugi scenarij, ki ga je predvidel Mackinder, je rusko - nemška zveza. Pred 1. svetovno vojno sta obe državi imeli avtokratski sistem vladavine. Obe bi se lahko združili proti demokratičnim državam Zahodne Evrope. Skupaj bi posedovali območje Osrčja in Vzhodne Evrope, kar bi pomenilo, da bi taka zveza imela v svoji lasti ogromne resurse. Zmaga take zveze bi bila neizbežna, saj se jim niti resursi celotnega preostalega sveta ne bi mogli postaviti ob bok. Nemčija in Rusija sta sicer podpisali pakt o nenapadanju leta 1939, a že dve leti za tem je Nemčija napadla Rusijo. Hee je mnenja, da tak napad, ob upoštevanju Mackinderjeve teorije, ni presenetljiv, a tudi ne Hitlerjev neuspeh pri tem, prav tako kot pred njim Napoleonov (Hee 1998).

Tretji scenarij pa je bil, da Rusijo zavzame Kitajsko – Japonski imperij. V tem primeru bi imperij posedoval vzhodnoazijsko obalo, kar bi mu dajalo velike možnosti postati tudi pomembna pomorska sila. V tem primeru Mackinderjeva trditev, da kdor zavlada Vzhodni Evropi, zavlada Osrčju, izgubi svoj pomen, a temu scenariju se Mackinder ni preveč posvečal, saj sta bila pred prvo svetovno vojno prva dva scenarija veliko bolj verjetna (Wikipedia 2010).

Slika 3.1.: Delitev sveta po Mackinderju

FONT: Knox, p. 391

Vir: Nazemroaya (2007).

Friedrich Ratzel je živel in ustvarjal v drugi polovici 19. stoletja, v času nemškega industrializma. Nemčija je iskala nove trge in s tem postala nevarna za Anglijo. Ratzel je podpiral pomorsko širitev Nemčije, saj je bil mnenja, da je pomorska velesila samozadostna prav zaradi bogatenja na račun trgovanja v bogatih pristaniščih – prednost, ki je kopenske sile nimajo. Po Ratzelovem mnenju so države organizmi, ki rastejo in zatorej nimajo statičnih meja. Državne meje so potemtakem le začasne. Ratzel je tudi avtor ideje o *lebensraumu* (*življenjski prostor*), a ne v obliki, kot so jo uporabili v Hitlerjevih časih. Ratzel je bil mnenja, da je prostor teoretično neomejen. *Raum* oziroma prostor je bil definiran kot kraj, kjer Nemci živijo, kot kraj, ki ga druge, šibkejše države lahko ekonomsko podpirajo ter kot kraj, kjer lahko Nemci oplojujejo druge kulture. Pri Ratzelovi teoriji ni šlo za odkrito agresijo proti drugim narodom, ampak zgolj za koncept širitve močnejših držav na področja šibkejših držav (Wikipedia 2010; Jones, Martin in drugi 2004, 5).

Rudolf Kjellén je bil Ratzelov učenec, ki je nadaljeval z razvijanjem teorije o državah kot organizmih. Je avtor večih del, za področje geopolitike pa je najpomembnejša njegova knjiga *Država kot živa oblika*, izdana leta 1916. V tej knjigi Kjellén razvije pet konceptov, ki so kasneje močno vplivali oziroma celo oblikovali nemško geopolitiko. Medtem, ko se je ukvarjal s teorijo o državi kot organizmu, je skoval termin »geopolitika«. Bil je tudi mnenja, da država ni nasprotje od družbe. Res je, da je država dolžna skrbeti za red in mir, a tudi za socialno blaginjo in ekonomski napredek. Zanj je bila rešitev avtarkija, saj država, ki je odvisna od uvoza, nikoli ne more biti resnično neodvisna. Teritorij torej zagotavlja produkcijo, v primeru Nemčije je omenjal Srednjo ter Jugovzhodno Evropo, Bližnji Vzhod in Afriko. Večino njegovih teorij sta prevzela Hitler in njegova nacistična stranka (Chaudhary in Chaudhary 2009, 123–124).

Ko govorimo o geostrategiji Srednje Azije, ne smemo izpustiti **Nicholasa J. Spykmana**, nizozemsko-ameriškega geostratega iz prve polovice 20. stoletja, ki je v svojih delih pisal o tem, kakšna naj bi bila ameriška zunanja politika. Spykman je izdelal teorijo o Rimlandu, ki zavzema področje na obrobju Mackinderjevega Osrčja. Spykman je bil mnenja, da morajo ZDA zgraditi pomorske in letalske baze v severnem Atlantiku in Pacifiku, saj bi s tem, ko bi nadzirala področje Evrope, Bližnjega Vzhoda,

Vzhodne Azije ter Pacifika, omejila moč Evrazijskega Osrčja, ki je takrat pripadalo Sovjetski Zvezi (Bellamy Foster 2006).

Vsi naštetih avtorji so vplivali na nastajajoče politike v svojem času in prostoru. Nekateri na politike vplivajo še danes. Geostrategija torej ni mrtev pojem. Obstaja mnogo znanstvenikov, politikov in drugih vplivnežev, ki so poskušali tako ali drugače geostrateško opredeliti svet v katerem živimo in njegovo dinamiko. Na kratko bom omenila samo še dva.

Henry Kissinger je bil minister za zunanje zadeve ZDA med leti 1969 in 1977, za časa Nixona in Forda. V tem času je zasledoval dva geostrateška cilja. Prvi je bil namerni poskus preusmeritve bipolarnega mednarodnega sistema v tripolarnega. Drugi cilj je bil označiti regionalne stabilne države v povezavi z Nixonovo doktrino. Bil je velik zagovornik odprtja Kitajske kot o namerni strategiji za uravnoteženje moči v mednarodnem sistemu (Suri 2007, 182–184; Serewicz 2007, 98–99). Države, ki naj bi igrale vlogo regionalnih stabilizatorjev, so bile proameriške države, ki naj bi prejele tudi veliko ameriške pomoči v zameno za prevzem odgovornosti za stabilnost regije. Kissinger je kot regionalne stabilizatorje naštel Iran, Indonezijo ter Zair (Wikipedia 2010; Kamrava 1990, 30–31).

Zbigniew Brzezinski je bil ameriški svetovalec za nacionalno varnost v Carterjevi administraciji. V svojem delu *Velika šahovnica: ameriška prednost in njene geostrateške zahteve* se opre na Mackinderjevo tezo o Osrčju, ko ugotavlja, da imajo ZDA mednarodno prednost in premoč, saj imajo svoje sile razporejene v treh delih evrazijskega kontinenta: v Evropi, v Južni, Srednji Aziji ter na Bližnjem Vzhodu in v Vzhodni Aziji oziroma v Pacifiku. Globalna premoč ZDA je torej odvisna od ohranitve ameriške prisotnosti v evrazijskem kontinentu (Bellamy Foster 2006).

Mnogi avtorji, ki so se ukvarjali z geostrategijo, so tako ali drugače omenjali območje Srednje Azije. Naštela sem jih le nekaj, mnoge sem izpustila. A že iz zgoraj napisanega je razvidno, da je Srednja Azija bila, je in v prihodnosti verjetno vedno bolj bo pomemben geostrateški del sveta. Tega se vedno bolj, čeprav še premalo, zavedajo tudi današnje moderne velesile. V bilateralnih odnosih med ZDA in Uzbekistanom v letih med 2001 in 2008, ki ju opisujem v nadaljevanju, je ta proces lahko dobro opaziti.

3.2 Srednjeazijske države

3.2.1 Uzbekistan

Uzbekistan leži v srcu Srednje Azije. Meji na Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan, Afganistan in Turkmenistan. Je dvojno zaprta država, torej niti Uzbekistan niti nobena izmed sosednjih držav nima neposrednega dostopa do morja. Od 1924 do 1991 je bil del Sovjetske zveze, kar je pustilo svoj pečat. Od 1. septembra 1991 je samostojna država z avtoritarnim predsedniškim sistemom. Islam Karimov je na čelu države vse od njene neodvisnosti. Uzbekistan ima 447.400 kvadratnih kilometrov površine in kar 27.865738 prebivalcev, največ med srednjeazijskimi državami. Pri tem ni nepomembno dejstvo, da je 95% prebivalstva mlajših od 64 let (28% prebivalstva je mlajših od 14 let). Bruto proizvod državljana znaša 2800 dolarjev (Cia The World Factbook/Uzbekistan 2010). V letu 2008 je BDP zrasel za 22,4% (Embassy of the Republic of Uzbekistan to GB and Northern Ireland 2009). Glavno mesto države je Taškent.

3.2.2 Kazahstan

Kazahstan leži severno od Uzbekistana in je s svojimi 2.717.300 kvadratnimi kilometri deveta največja država na svetu. Ima 15.460484 prebivalcev. S svojimi velikimi zalogami nafte in zemeljskega plina je privlačen partner za Zahod. Nekateri politični analitiki Kazahstan vidijo kot vodilno državo Srednje Azije. Ta pogled vzpodbujajo predvsem ZDA, ki imajo v državi velike vložke v naftni industriji (xy 2008). Po drugi strani pa je kar 30% prebivalstva Kazahstana Rusov, kar bo Kazahstan vedno umeščalo v rusko interesno sfero. Do 16. decembra 1991 je bil del Sovjetske zveze. Danes ima avtoritarni predsedniški sistem pod vodstvom predsednika Nursultana A. Nazarbayeva, ki je na čelu države že od leta 1991. Glavno mesto države je Astana (Cia The World Factbook/Kazahstan 2010).

3.2.3 Kirgistan

Kirgistan leži vzhodno od Uzbekistana in obsega 198.500 kvadratnih km teritorija. Ima 5.508626 prebivalcev. Država ima dovolj nafte in zemeljskega plina za lastno porabo, poleg tega pa je bogata z zlatom in drugimi redkimi kovinami. Kirgistan je bil do 31. avgusta 1991 del Sovjetske zveze. Danes je samostojna republika. Predsednik

Kurmanbek Bakiev je prišel na oblast julija 2005, po obširnih demonstracijah spomladi istega leta (Cia The World Factbook/Kyrgyzstan 2009). Mnogi so govorili o tako imenovani »barvni revoluciji v Kirgistanu«. Po tej revoluciji ni bilo nobene nove politične elite, ki bi lahko učinkovito prevzela oblast (Matveeva 2006, 18). Vajeti so tako prevzele politične elite z juga, kar pa ni prineslo bistvenega napredka v demokratizaciji države. Spremenila se je oblast, ne pa tudi sistem (Matveeva 2006, 18). Oktobra 2007 so na referendumu sprejeli novo ustavo, pri tem pa so zahodni opazovalci opozorili na vrsto nepravilnosti, kot npr. ponarejanje glasov. Aprila 2010 je bil Biškek, glavno mesto države, znova prizorišče demonstracij, Bakiev je bil primoran oditi. Sprva je pobegnil na jug države, od koder je doma, kasneje pa v Kazahstan. Državne vajeti je v svoje roke vzela začasna vlada Roze Otunbayeve. Junija 2010 je na jugu države v mestih Oš in Džalalabad prišlo do nemirov in genocida nad uzbeško manjšino. Mnogo Uzbekov je začasno pobegnilo v Uzbekistan (Eurasianet.org 2010).

3.2.4 Tadžikistan

Tadžikistan se nahaja vzhodno od Uzbekistana in obsega 143.100 kvadratnih kilometrov teritorija. Ima 7.487489 prebivalcev. Država je bila del Sovjetske zveze do 9. septembra 1991. Leta 1992 je v državi izbruhnila 5 let trajajoča državljanska vojna. Tadžikistan je še danes najrevnejša država med vsemi bivšimi sovjetskimi republikami. Predsednik države Emomali Rahmon je prišel na oblast leta 1994. Glavno mesto države je Dušanbe (Cia The World Factbook/Tajikistan 2010).

3.2.5 Afganistan

Afganistan se nahaja južno od Uzbekistana in obsega 647.500 kvadratnih kilometrov. Glavno mesto države je Kabul. Država ima 29.121286 prebivalcev. Državo so pretresale številne vojne skozi celo njeno zgodovino. Teritorij je bil dolga leta prizorišče boja za prevlado med ruskim in britanskim imperijem. Sovjetska zveza je zavzela Afganistan leta 1979, kar je povzročilo dolgoletno vojno. Leta 1989 se je Sovjetska zveza umaknila iz Afganistana, čemur so sledile številne kratkotrajne vojne - vse dokler niso leta 1996 Kabula zavzeli Talibani. Po terorističnem napadu na New York, 11. septembra 2001 so v državi prisotne zahodne vojaške sile, ki so v Afganistanu neuspešno iskale Osama Bin Ladna in se borile proti Talibanom. Hamid Karzai je decembra 2004 postal prvi demokratično izvoljeni afganski predsednik.

Zahodne vojaške sile so še vedno prisotne v Afganistanu, saj se boj proti ponovni prevladi Talibanov še vedno nadaljuje (Cia The World Factbook/Afghanistan 2010). Karzai je bil ponovno izvoljen v drugem krogu na volitvah jeseni 2008, ki jih nekateri ocenjujejo kot sporne, saj jih je spremljala vrsta nepravilnosti, volitev pa zaradi varnostnih razlogov ni bilo mogoče izpeljati na celotnem ozemlju.

3.2.6 Turkmenistan

Uzbekistan si s Turkmenistanom deli svojo jugozahodno mejo. Turkmenistan obsega 488.100 kvadratnih kilometrov teritorija in ima 4.940916 prebivalcev. Turkmenistan je postal del Sovjetske zveze leta 1924. Z razpadom Sovjetske zveze je 27. oktobra 1991 postal samostojna država. Saparmurat Nyazov, ki je imel doživljenjski mandat, je umrl decembra 2006. Februarja 2007 so bile v Turkmenistanu prve predsedniške volitve z več možnimi kandidati, na katerih je bil izvoljen Gurbanguly Berdymammedov, ki je pred tem tudi prevzel začasno vodenje države po nenadni smrti Nyazova. Kljub temu, da ima Turkmenistan še vedno zelo zaprt avtoritarni predsedniški sistem vladavine, se je država pod njegovim vodstvom malce odprla vsaj za tuje investicije. Turkmenistan ima velike zaloge zemeljskega plina in išče partnerje, s katerimi bi zgradili nove plinovode proti Evropi, kar bi pomenilo konec energetskega monopola Rusije in manjšo odvisnost Evrope od ruskega plina. Glavno mesto države je Aškabad (Cia The World Factbook /Turkmenistan 2010).

3.3 Odnos držav v širši regiji in vplivi velikih globalnih akterjev v Srednji Aziji

Zaradi pomembnega geostrateškega položaja Srednje Azije, je bila ta skozi vso svojo zgodovino zanimiva za velike globalne akterje. V zgodovini so boj za prevlado na teh tleh bila različna cesarstva in imperiji, danes boj za prevlado v tem delu sveta bijejo države in drugi politični in ekonomski akterji (kot npr. multinacionalke).

3.3.1 Rusija

Carska Rusija se je začela v Srednjo Azijo širiti v drugi polovici 19. stoletja. Razlogov za to je več: ekonomski (poslovanje ruskih trgovcev na srednjeazijskih trgih pod ugodnejšimi pogoji), strateški (nadomestitev izgube ozemelj v Evropi z ozemljem

Srednje Azije), politični (preprečiti Veliki Britaniji, da bi ozemlje Srednje Azije v celoti padlo pod britansko interesno sfero) (Jonson 2004, 24–31).

Kot že rečeno, je po letu 1860 Rusija začela svoje ozemlje uspešno širiti na področje Srednje Azije. Srednjeazijske vojske tistega časa so bile slabo opremljene in slabo izurjene. Rusi so z zavzetjem ozemlja imeli minimalne izgube, medtem ko so bile žrtve na drugi strani številne. Kljub temu, da so se turkmenska plemena močno upirala ruski nadvladi, je do konca 90. let 19. stoletja večina ozemlja Srednje Azije prešla pod rusko nadvlado. Taškent je pod rusko oblast prešel že junija 1865 (Jonson 2004, 31–40). Boljševiki so vse do prihoda Stalina na srednjeazijsko populacijo gledali kot na en narod. Srednjeazijsko ozemlje pod rusko oblastjo je zato na začetku imelo enotno ureditev, spadalo je v eno republiko – Avtonomno Sovjetsko Republiko Turkestan. Stalin je nato Turkestan razdelil v 4 ločene srednjeazijske socialistične republike, da bi preprečil formiranje velike nacionalistične srednjeazijske koalicije proti socialističnemu sistemu (Jonson 2004, 42).

Po razpadu Sovjetske zveze je Rusija poskušala ohraniti svojo prisotnost v Srednji Aziji. Pri tem je bil najtrši oreh prav Uzbekistan, ki je bil kot najmočnejša država Srednje Azije za Rusijo pomemben zaveznik. Po drugi strani pa je bil Uzbekistan, ki je vedno bolj poudarjal svojo neodvisnost, tudi potencialni ruski tekmeč za prevlado v Srednji Aziji. Po letu 1994 je Uzbekistan sprejel politiko poglobljanja neodvisnosti od ruskega vpliva. Razvil je svoje lastne državotvorne organe, svojo vojsko, nadziral svoje meje itd. Poleg tega je bil Uzbekistan tudi zelo aktiven regijski akter in uzbeška neodvisna politika je Rusom grozila, da se bo jeziček na tehtnici vpliva v Srednji Aziji premaknil stran od Rusije in proti Uzbekistanu. Rusija je pri uzbeških sosedah poskušala zmanjšati uzbeški vpliv, obenem pa je v Uzbekistanu še vedno poskušala najti skupne točke med uzbeško in rusko politiko, kot sta npr. boj proti terorizmu in religioznemu ekstremizmu (Jonson 2004, 54–56). Vendar pa za razliko od Kazahstana, Kirgistan in Tadžikistan, v Uzbekistanu še danes ni nobene ruske vojaške baze. V drugi polovici 20. stoletja je Rusija vse bolj izgubljala vpliv v Srednji Aziji. Obenem sta Zahod in ZDA postajala vedno pomembnejša akterja v tem delu sveta (xyl 2008).

Takratni ruski predsednik Putin je do Srednje Azije oblikoval drugačno politiko. Boj proti terorizmu je postavil na vrh skupnih priorit. S tem je lahko v ospredje pripeljal

vojaško sodelovanje s srednjeazijskimi državami, s čimer naj bi si Rusija v teh državah znova pridobila vpliv, še posebej v Uzbekistanu. Poleg tega je s svojo »antiteroristično politiko« konkurirala vedno večji ameriški prisotnosti v regiji. Vendar Putinova politika ni preprečila vedno večjega uzbeškega obrata stran od Rusije in proti Združenim državam Amerike (Jonson 2004, 81–82).

Rusija niti pred niti po 11. septembru 2001 ni imela nobene vojaške povezave z Uzbekistanom (Jonson 2004, 110). ZDA so v Uzbekistanu odprle vojaško bazo in s tem zmanjšale ruski vpliv v ruski interesni sferi. Uzbekistan je s tem, ko je Američanom na svojem ozemlju dovolil odpreti vojaško bazo, le še okrepil svojo prozahodno politiko. Zato pa je Rusija v Uzbekistanu postala vedno bolj prisotna na ekonomskem področju, posebej v energetskega sektorju. Ruski Gazprom je z Uzbekistanom podpisal pogodbo o izvozu zemeljskega plina, upravljanju in obnovi plinovodov itd. Rusija si je s tem zagotovila vpliv na transport uzbeškega plina in elektrike tudi v prihodnosti. Poleg tega je Rusija poskušala svoj vpliv v Srednji Aziji ohranjati skozi Šanghajsko organizacijo (SCO) (Jonson 2004, 111).

11. septembru 2001 je sledil obrat v ruski zunanji politiki. Rusija se je v boju proti terorizmu postavila na stran ZDA. Kljub sodelovanju v boju proti terorizmu v Afganistanu pa državi nista v Srednji Aziji sodelovali na nobenem drugem področju. Po padcu Talibov se je varnostna situacija v regiji sicer izboljšala, a v državah Srednje Azije so bile Zahodne tuje vojaške in mirovne sile (nevladne organizacije itd.) prisotne bolj kot kdajkoli prej, kar je vpliv Rusije v regiji še zmanjšalo (Jonson 2004, 114–116). Kljub temu, da je Rusija v aspektu varnostne politike izgubljala na pomenu v Srednji Aziji, pa je začela intenzivno sodelovati s srednjeazijskimi državami na energetskega področju in vsaj tako poskušala ohraniti in izboljšati svoj položaj v regiji (Jonson 2004, 117).

Boris Parakhonsky pa po drugi strani trdi, da Rusija v državah Srednje Azije ostaja in bo ostajala najvplivnejša zunanja sila. Po drugi strani pa Srednjeazijske države kljub različnim oblikam sodelovanja z Rusijo ostajajo neodvisne države in ni verjetno, da bi pristale na koncept srednjeazijskih držav kot izključno ruske interesne sfere (Parakhonsky 2010).

3.3.2 Kitajska

Po razpadu Sovjetske zveze je Kitajska dobila nove sosede. Svojo mejo deli s štirimi srednjeazijskimi državami – Kazahstanom, Kirgistanom, Tadžikistanom in Afganistanom. Kljub temu, da je kitajski interes v regiji velik, niso poskušali svojega vpliva povečati takoj in čez noč. Počasi so začeli zagotavljati svoje lastne interese in s tem postavljati temelje za prihodnost. Regija še vedno spada v rusko interesno sfero, zato Kitajska tam zgolj utrjuje svoje dolgoročne cilje. Kitajska je nemudoma po razpadu Sovjetske zveze navezala bilateralne odnose z novonastalimi srednjeazijskimi državami. Sprememba geopolitičnega zemljevida je tudi predstavljala potencialne nove varnostne grožnje Kitajski, saj bi se nestabilnost v regiji lahko prelila tudi čez kitajsko mejo. Prav tako je Kitajska imela nerazrešeno mejo s Kirgistanom, Kazahstanom in Tadžikistanom. Mejno vprašanje s Kazahstanom so rešili leta 1999, s Kirgistanom leta 2002, s Tadžikistanom pa 2003. Kitajska ima velike dolgoročne ekonomske interese v Srednji Aziji, še posebej v energetske sektorju. V gradnji so mnoge transportne poti iz Srednje Azije v Kitajsko, predvsem cestni in železniški transport, večina transportnih poti pa je že dokončanih. Kitajska je velik investitor v te projekte (Brill Olcott 2005, 62–66).

Kitajci so z zadržki opazovali vedno močnejšo prisotnost Zahoda v regiji, predvsem ZDA, saj to ni sovpadalo z njihovimi ekonomskimi interesi. V zadnjih letih se je vpliv Kitajske v regiji povečal, predvsem na ekonomskem področju. Predstavljajo namreč protiutež ne zgolj ZDA, ampak tudi Rusiji. Na področju boja proti terorizmu je Šanghajska organizacija tista, skozi katero želi Kitajska, prav tako kot Rusija, vzpostaviti protiutež NATU in ZDA. Kitajska je Uzbekistanu izrazila podporo med in po krizi v Andižanu leta 2005, in celo podprla vladno uporabo sile, kar je Zahod takrat (in še danes) strogo obsodil (Brill Olcott 2005, 197–198).

Kitajska ostaja močno prisotna v Srednji Aziji, ne samo skozi Šanghajsko organizacijo, ampak tudi zaradi svoje velikosti in ekonomskega potenciala, ki ga ima. Srednjeazijski voditelji na Kitajsko gledajo z mešanimi občutki, prav zaradi njene velikosti in ekonomske moči, pa tudi zaradi meje, ki jo deli z državami Srednje Azije (Brill Olcott 2005, 199). Borys Parakhonsky dodaja, da prav Kitajska rastoča ekonomska moč ter dejstvo, da kitajske vladajoče elite stremijo h kitajski dominaciji v regiji, v Kazahstanu

in Uzbekistanu vzbujata mešane glede Kitajske. Zato države Srednje Azije iščejo alternative v svojih zunanjih politikah in povezavah in se tako obračajo proti Rusiji, Turčiji in Iranu (Parakhonsky 2010).

3.3.3 Iran

Po osamosvojitvi je vseh pet srednjeazijskih držav vzpostavilo diplomatske odnose z Iranom. Kakršnekoli poglobljene odnose med Iranom in srednjeazijskimi državami otežuje ideološka narava iranskega političnega sistema. Vse srednjeazijske države imajo sekularne politične elite. Iranska šiitska veja islama prav tako nima dosti skupnega z srednjeazijsko sunitsko vejo. Srednjeazijski voditelji gledajo na iransko islamsko revolucijo z dobršno mero zadržkov. Iran zato v srednjeazijske države pošilja veleposlanike, ki poudarjajo trgovske odnose med Iranom in temi državami (Brill Olcott 2005, 74).

Turkmenski zemeljski plin teče skozi Iran, zato sta ti dve državi vzpostavili tesne in dobre medsebojne odnose. Iranski del Kaspijskega morja je najmanj bogat z nafto, zato pa Iran vidi veliko priložnost v izgradnji plinovodov, ki bi turkmenistanski plin pretakali skozi iransko ozemlje naprej proti Turčiji. Nekaj plinovodov s turkmenistanskim zemeljskim plinom že poteka skozi Iran, v načrtu pa je, da bi se ta količina še povečala. Zaradi sankcij, ki jih je mednarodna skupnost naložila Iranu, se količina turkmenistanskega plina, ki teče skozi iransko ozemlje, ni mogla povečati. Iran ni mogel dobiti mednarodnega financiranja za izgradnjo novega plinovoda (Brill Olcott, 75), a načrti ostajajo.

Uzbekistan je do Irana ostal malce zadržan. Iz uzbeške perspektive ima Iran namreč mnogo načinov, s katerimi lahko negativno vpliva na razmerje moči v Srednji Aziji. Promoviranje religioznih idej je le eden izmed njih. Poleg tega v Uzbekistanu živi veliko Tadžikov, ki si z Iranci delijo skupno kulturno dediščino. Kljub temu pa Iran Uzbekistanu predstavlja pomembnega trgovskega partnerja, saj pokupi tisti bombaž, ki ga Uzbekistan ne izvozi v Rusijo (Brill Olcott, 75) ali na Kitajsko.

Tudi Iran ima torej svoje geopolitične interese v regiji. Srednjeazijske države pa se kljub vsemu bojijo širjenja radikalnih idej in islamskega fundamentalizma v regijo.

Čeprav so vse te države muslimanske, je vera tu ločena od države, kar pa nima dosti skupnega z ideološko naravnano teheransko politično elito.

Iran vidi v regiji naslednje strateške interese: kot rešitelj islamskih vrednot, kot pomembna država tretjega sveta v boju proti neokolonializmu ter kot akter v trgovanju s srednjeazijsko nafto in plinom. Razpad Sovjetske Zveze je Iran pomaknil v center trka globalnih interesov – ima namreč pomembno geografsko lokacijo. Srednjeazijsko regijo od Perzijskega zaliva, Arabskega morja in Indijskega oceana loči zgolj ena država – Iran. Kljub temu ima Iran v regiji predvsem gospodarske interese (Parakhonsky 2010).

3.3.4 Evropska unija

Samo industrijsko zelo razvite države imajo kapital in tehnično znanje, ki lahko resnično koristi državam Srednje Azije. A Srednja Azija še vedno ni na vrhu seznama prioritet Evropske unije. Stanje se sicer izboljšuje v zadnjih dveh letih, kar je moč pripisati tudi ekonomski krizi, saj EU išče nove dosegljive trge. Večina evropske pomoči je v regijo prišla skozi vrsto mednarodnih organizacij, katerih članice so države EU (Svetovna Banka, Mednarodni denarni sklad itd). Izmed vseh držav EU je v regiji najbolj prisotna Nemčija. V Kazahstanu in tudi drugod v Srednji Aziji živi veliko Nemcev, ki so se tja izselili na začetku 2. svetovne vojne (Brill Olcott 2005, 79–80). Poleg tega sta srednjeazijska nafta in zemeljski plin za EU privlačna, saj bi srednjeazijske energetske surovine zmanjšale evropsko odvisnost od Rusije. EU podpira izgradnjo plinovodov iz Srednje Azije proti EU. Evropske naftne družbe so že prisotne na srednjeazijskih tleh. Poleg tega je Srednja Azija povezava med Evropo in Kitajsko. Kitajska razvijajoča se ekonomija je za EU vedno bolj privlačen partner, transportne poti od Kitajske proti EU pa vodijo skozi ozemlje Srednje Azije (Brill Olcott 2005, 81).

Evropska unija nima ustrezno premišljene in konsistentne politike do Srednje Azije. Parakhonsky to pripisuje dejstvu, da Zahod s srednjeazijskimi državami do začetka 90. let prejšnjega stoletja do teh držav sploh ni mogel razviti kakršnekoli politike, saj so bile del Sovjetske Zveze in so kot take spadale v sovjetsko interesno sfero (Parakhonsky 2010).

Vse srednjeazijske države (razen Afganistana) so članice Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi. A članice EU včasih pozabijo, da države kot je npr. Uzbekistan, ne želijo postati del EU. EU vidijo zgolj kot partnerja, ne pa kot integracijo, katere del naj bi postali. Zato se stališča teh držav v odnosu do EU razlikujejo od tistih, ki so značilna za nekatere bivše sovjetske republike, ki so ozemeljsko bližje EU (kot npr. Gruzija, Azerbejdžan, Ukrajina, Armenija..) in ki jih prištevamo med »evropsko soseščino«.

3.4 Islamski faktor in politični sistemi

Islam so v Srednjo Azijo prinesli arabski zavojevalci pred približno 1400 leti. Ni se prijel zlahka, kljub temu, da na tem prostoru takrat ni bilo druge prevladujoče religije. Takratna plemena so verovala v različna božanstva. Na koncu je vendarle prevladala sunitska veja islama. Kljub temu pa nekaj kulture in navad iz obdobja pred islamizacijo živih še danes. Prebivalci večine srednjeazijskih držav danes prakticirajo eno najbolj zmernih oblik sunitske veje islama. Prav v tem delu sveta se je razvila ena najtolerantnejših islamskih šol, imenovana Hanafi mazhab. Uzbeški mesti Buhara in Samarkand veljata za zibelko t.i. »islamske renesanse«, ki se je zgodila v 10. in 12. stoletju. V Buhari se je rodila tudi filozofska veja islama, imenovana sufizem. Eden njenih začetnikov, Bahautdin Naqshband, ki je živel v 14. stoletju, je pokopan v Buhari, v t.i. Bahautdin Naqshband kompleksu, ki je danes pomembno muslimansko romarsko središče. Domačini pravijo, da bi vsak musliman, ki ne more v Meko, moral vsaj v Naqshband. (Povzeto po lastnih zapiskih pogovorov z domačini v Buhari julija in oktobra 2009).

Na srednjeazijskih tleh so v zgodovini boj za prevlado bili različni kani in kralji, vse do prihoda in nadvlade ruskega imperija. Ne glede na to, kdo je v določenem trenutku imel oblast, je pomembno poudariti, da kljub islamski tradiciji v Srednji Aziji nikoli ni bilo teokracije. Navkljub prihodu Rusov se je islam obdržal. Rusija je namreč imela v Srednji Aziji drugačne ambicije. Srednja Azija je bila za Rusijo pomembna zaradi njenega teritorija, dostopa do novih trgov itd. Ruski kolonialisti se niso vmešavali v religijo prebivalstva v Srednji Aziji, ljudje so še naprej hodili v mošeje, dečki so se učili v madrasah (islamskih šolah), ostal je tudi islamski pravni red.

Boljševiki so v Srednjo Azijo prišli z večjimi cilji. S seboj so prinesli svojo ideologijo in novo »religijo« - komunizem. Uničili so veliko mošej in pobili tiste verske voditelje, ki niso že prej sami od sebe pobegnili. Tiste mošeje, ki so ostale, so bile pod strogim komunističnim nadzorom. Taktika, s katero je deželi vladal Stalin, je za vedno pustila svoj pečat in za vedno spremenila politično podobo Srednje Azije. S taktiko »deli in vladaj« so postavili umetne administrativne meje med republikami. Pomembno je poudariti, da so se v tem času nacionalnosti prebivalstva šele oblikovale, saj je bilo lokalno prebivalstvo nomadskega izvora, mnogi izmed njih so še vedno živeli nomadski način življenja. Te meje so torej za vedno determinirale življenja ljudi. Meje so bile na mnogih krajih postavljene ne glede na etnično pripadnost lokalnega prebivalstva. Po razpadu Sovjetske zveze so te meje ostale in še danes tu in tam izbruhne kakšen konflikt med različnimi etničnimi skupinami prebivalstva, kar je dokaz, da so te meje res groba umetna tvorba - ena mnogih zapuščin Sovjetske zveze, ki je za vedno preoblikovala prostor Srednje Azije.

Formalno se v času sovjetske vladavine islam ni smel prakticirati. Prebivalci Uzbekistana povedo, da realno sistem ni bil tako strog, saj so ruski partijski veljaki morali sodelovati z lokalnimi verskimi voditelji, ker so bili verski voditelji tudi mnenjski voditelji. Religiozni običaji so torej postali del kulture in se ohranili tudi skozi represivni čas sovjetske nadvlade.

V času Gorbačova se je začela obnova verskih objektov, islam je prvič lahko vstopil tudi v politiko. V devetdesetih letih je bila ustanovljena prva muslimanska politična stranka, imenovana Stranka islamskega prepoveda (Sagdeev in drugi 2000, 7-10).

Po razpadu Sovjetske zveze je vseh pet srednjeazijskih držav razglasilo samostojnost. Novonastale republike so islam, ki je bil del tradicije in kulture v teh državah, uporabile kot orodje za krepitev nacionalnih identitet. To je seveda povzročilo prihod radikalnih idej v ta prostor iz drugih islamskih republik po svetu. Povsod po Srednji Aziji so gradili mošeje. Samo v Uzbekistanu so od leta 1992 zgradili več kot 2000 mošej (Zapiski iz konference z naslovom Foundation for Regional Policy and Institute for New Democracies: Initiative on religious tolerance, 30. julij 2008, Taškent). Kljub temu se zdi, da je prav uzbeška vladajoča elita imela največ zadržkov glede razmaha

islama v svoji državi. Predsednik Islam Karimov je kritiziral kirgizansko politiko svobode veroizpovedi, saj je ta vključevala toleranco tudi do nekaterih, do določene mere radikalnih islamskih nauk. Karimov se je zaradi grožnje islamskega radikalizma in celo nekaterih poskusov ustanovitve islamskih političnih gibanj odločil za tršo držo do religije v svoji državi. Vlada močno nadzoruje vse religiozne institucije. Vse mošeje, ki padejo pod vpliv radikalnih verskih voditeljev, zaprejo. Uzbekistan je bil namreč večkrat priča izgredom v Ferganski dolini, ki so nastali zaradi mladih islamskih ekstremistov, najbolj silovito v letu 1992. Prav tako so bili v Taškentu priča več terorističnim napadom, leta 1999, 2004 in 2005. Glede na grožnjo, ki jo popolnoma svobodna islamizacija prinaša varnosti v državi, se je politika Karimova izkazala kot pravilna in preiščljena, saj tu ne gre zanemariti dejstva, da Uzbekistan svojo južno mejo deli z Afganistanom. Dober primer tega, kaj se lahko zgodi z drugačno taktiko, je bila krvava državljanska vojna v Tadžikistanu v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja.

Afganistansko revolucijo proti Sovjetski zvezi v osemdesetih letih prejšnjega stoletja so močno podpirali ekstremistični islamski krogi iz Pakistana, Saudske Arabije in nekaterih drugih islamskih držav. Poleg teh držav je Afganistan dobival močno podporo ZDA, tudi v obliki orožja. Islamske države so podpirale afganistanske voditelje, ki so živeli po načelih strogega ortodoksnega islama, ZDA pa so v Afganistanu videle partnerja v boju proti Rdeči armadi, marksizmu in prevladi Sovjetske zveze. Po sovjetskem umiku so v Afganistanu ostali islamski skrajneži z veliko orožja. Prav ti skrajneži so sodelovali v tadžikistanski državljanski vojni pa tudi v rusko – čečenskih vojnah.

Novonastale srednjeazijske države so se morale prilagoditi novi realnosti. Talibani so prišli na južne meje Srednje Azije, kar je povzročilo to, da so se te države povezale z Rusijo. Uzbekistan, ki si je sicer prizadeval vzpostaviti tesnejše stike z ZDA, se je povezal z Rusijo na vojaškem področju in na področju državne varnosti (z izmenjavo obveščevalnih podatkov), s čimer naj bi preprečili vdor radikalnih idej in terorizma, ki bi se lahko prelil čez uzbeško mejo iz Afganistana. Uzbekistanu pa je grozila tudi druga nevarnost iz Afganistana – tihotapljenje trdih drog. Vsi ti problemi lahko za novonastalo državo brez demokratične tradicije predstavljajo resno oviro na poti demokratizacije in tranzicije. Povezava z Rusijo je bila tako na nek način logična, kljub

temu, da Uzbekistan ni hotel ostati pod vplivom »Velikega brata« (Sagdeev in drugi 2000, 10-23).

4 UZBEŠKO – AMERIŠKI ODNOSI

Po mnenju Spechlerjevih (2009, 363–367) lahko uzbeško zunanjo politiko razdelimo v tri faze:

- 1991 – 1999 – odcepitev od Rusije in iskanje alternativ,
- 1999 – 2003/2005 – odvisnost od Zahoda na področju varnosti,
- 2003/2005 – 2007 – vrnitev k sodelovanju z Rusijo (in Kitajsko).

Za ameriško-uzbeške odnose po mnenju Mjuše Sever (ms 2008) velja naslednja delitev:

- 1999 – 2001 – vzpostavitev tesnejšega sodelovanja (odnosov)
- 2001 – 2005 – partnerstvo v boju proti terorizmu
- 2005 – 2007 – ohladitev odnosov
- 2007 – danes – vzpostavitev odnosov z novim konceptom

4.1 Čas po neodvisnosti in devetdeseta leta

19. februarja 1992 sta Uzbekistan in ZDA vzpostavila diplomatske odnose. Marca 1992 so ZDA v Taškentu odprle svoje veleposlaništvo. Februarja 1993 je Uzbekistan svoje veleposlaništvo odprl v Washingtonu. Državi sta leta 1994 podpisali Bilateralni sporazum o razvojni pomoči, ki je predstavljal pravni okvir za delovanje ameriških nevladnih organizacij v Uzbekistanu.

Junija 1996 je predsednik Karimov obiskal ZDA. To je bil neuradni obisk, a se je vseeno srečal s takratnim predsednikom ZDA, Billom Clintonom, takratnim obrambnim sekretarjem Williamom Perryem in takratnim sekretarjem za energetiko Hazelom O'Learyjem. Obiskal je tudi uzbeško veleposlaništvo v Washingtonu. Uzbekistan je v letu 1997 obiskalo pet ameriških vladnih delegacij. Najpomembnejši obisk se je odvil od 13. do 15. novembra, ko je v Taškent prispela ameriška prva dama, Hillary Rodham Clinton. V tem letu sta državi tudi uspešno sodelovali pri projektu »Preporod« (angl. »Rebirth«), ki je bil posvečen odstranjevanju kemičnih odpadkov iz Aralskega morja. Tega leta se je začelo tudi sodelovanje na vojaškem področju. ZDA so financirale program prenove uzbeškega vojaškega sistema iz starega sovjetskega tipa v modernega, ki bi lahko služil potrebam bolj odprte in demokratične družbe.

Septembra tega leta je bila izvedena prva skupna vojaška vaja med Uzbekistanom in NATO silami. Prav sodelovanje na tem področju je bilo kasneje grobo kritizirano s strani Zahodnih organizacij za človekove pravice.

Različne delegacije iz ZDA so v letu 1998 kar šestkrat obiskale Uzbekistan. Senator Sam Brownback je opozoril, da mora ZDA začeti Srednjo Azijo obravnavati samostojno, ne v sklopu ruske politike. Opozoril je, da morajo ZDA tem državam pomagati na svoji samostojni poti, prav tako pa naj se ZDA trudijo še naprej ohranjati in vzpodbujati prozahodne politike v teh državah. Uzbeško veleposlaništvo v Washingtonu je brez vidnejših uspehov opozarjalo ameriške politične odločevalce na vedno večjo nevarnost terorizma v regiji.

Jeseni 1999 so ZDA začele sodelovati z uzbeškimi varnostnimi silami, usmerjenimi proti Talibanom v Afganistanu (Daly 2006, 70).

4.2 Pregled razvoja odnosov med leti 2000 do 2005

4.2.1 Leto 2000

V New Yorku je 7. in 8. septembra 2000 potekal Milenijski vrh Združenih narodov. Tu je predsednik Karimov opozoril, da vojna v Afganistanu ne predstavlja varnostne grožnje zgolj za države Srednje Azije, pač pa za cel svet. Ob tej priložnosti se je Karimov sestal tudi s takratno ameriško državno sekretarko Madeleine Albright, kjer sta se pogovarjala o bilateralnem sodelovanju med državama na področju boja proti terorizmu. Albrightova je Karimovu na tem srečanju zagotovila, da bodo ZDA Islamsko gibanje Uzbekistana uvrstile na seznam terorističnih organizacij, kar se je v naslednjem mesecu tudi zgodilo. Prav tako je Uzbekistanu obljubila politično, moralno in materialno pomoč. Kljub podpori ZDA so mednarodne finančne institucije močno pritiskale na Taškent s potrebo po novih ekonomskih reformah. Istega leta je gospa Albrightova obiskala Taškent in v izjavi za javnost podala kritiko sistema na področju človekovih pravic (Daly 2006, 66-72).

Uzbeki so si vse od krvavega terorističnega napada na sedež vlade s poskusom atentata na predsednika Karimova leta 1999 prizadevali osvestiti Zahod o nevarnosti militantnega islama, ki uporablja terorizem kot sredstvo v političnem boju za uvedbo kalifata s šeriatskim pravom. Zelo so si prizadevali pojasniti, da terorizem ne predstavlja le notranje grožnje Uzbekistanu, ampak ogroža temelje Zahodne civilizacije in demokratičnih sistemov. Srečanje predsednika Karimova z ameriško državno sekretarko Albrightovo, ki je bilo posvečeno predvsem diskusiji o nevarnostih terorizma v regiji, je z ameriško in mednarodno uvrstitvijo Islamskega gibanja Uzbekistana na seznam terorističnih organizacij prineslo ključni napredek v bilateralnih odnosih. Uzbekistan je v tem času pokazal jasno željo, da si prizadeva navezati tesnejše stike z Zahodom, zlasti z ZDA. Američani v tem obdobju Uzbekistanu niso namenjali večje pozornosti.

4.2.2 Leto 2001

Po terorističnem napadu na dvojčke v New Yorku, 11. septembra 2001, je predsednik Bush v Srednji Aziji iskal partnerje za Operacijo ohranitev svobode. Uzbekistan je imel idealno geografsko lego in je kot tak predstavljal odličnega partnerja za Američane v boju proti Talibanom v Afganistanu. Od sodelovanja so si veliko obetali tako Američani kot Uzbeki. Karimov je v sodelovanju z Američani v vojni proti terorizmu videl tudi priložnost za stabilizacijo lastne državne varnosti. Poleg varnostne in ekonomske pomoči, ki jo je pričakoval od Američanov, je imel Uzbekistan tudi svoje politične in varnostne interese, ki jim je sodelovanje koristilo. Talibanski režim v Afganistanu je pomenil varnostno grožnjo za stabilnost v Uzbekistanu in v drugih državah Srednje Azije. Karimovu je grozila tudi teroristična grožnja v lastni državi predvsem s strani dveh organizacij: Islamskega gibanja Uzbekistana (IMU) in Hizb-ut-Tahrir (HT). Obe teroristični mreži sta imeli skupen cilj – padec Karimova ter vzpostavitev srednjeazijskega kalifata. Za doseg tega cilja sta bili pripravljene sodelovati z Al Kaido. Karimov je tako izkoristil ugoden politični trenutek in ZDA kot prva afganistanska soseda ponudil vso svojo podporo. Kot islamska država je Uzbekistan ameriškemu boju proti terorizmu dajal neke vrste legitimnost. Karimov je s tem, ko je ponudil svojo pomoč ZDA osebno in politično veliko tvegalo. Računal je na ameriško zmago v Afganistanu, v nasprotnem primeru bi se moral sam boriti proti fundamentalistom v Srednji Aziji, ki so, kot že rečeno, predstavljali vedno večjo grožnjo za stabilnost njegove lastne države.

Niso bile vse velike sile navdušene nad takšnim sodelovanjem srednjeazijskih držav z ZDA. Takratni ruski predsednik Putin je v prvih dneh po 11. septembru srednjeazijske voditelje pozival, sicer ne javno, naj se pred kakršnimkoli dogovorom z ameriško stranjo najprej posvetujejo z Moskvo. Srednjeazijski voditelji se za te pozive niso zmenili, Putin pa je po dogodkih, ki so sledili, objavil, da je bil prav on tisti, ki je Karimova nagovarjal k sodelovanju z Američani.

Ameriški sekretar za obrambo, Donald Rumsfeld, je jeseni 2001 dvakrat prišel v Uzbekistan na uradni obisk. Rumsfeld in Karimov sta na skupni novinarski konferenci 5. oktobra obelodanila sodelovanje med državama. Karimov je izrazil svojo podporo ZDA v boju proti terorizmu, omenil pa je tudi, da je v pripravi že pravni dokument, ki bo opredelil pogoje sodelovanja med državama. To je bila prva javna omemba dokumenta, ki ga danes poznamo kot Sporazum o strateškem partnerstvu. Rumsfeld je na tej tiskovni konferenci poudaril, da sodelovanje med državama presega dogodke 11. septembra ter da ne izhaja zgolj iz njih. Uzbekistan in ZDA sta se na hitro dogovorila o sodelovanju. Uzbekistan je ZDA dovolil uporabo svoje vojaške letalske baze Karshi-Khanabad (Američani so jo poimenovali K2), ki je postala ključna za logistično podporo vojaških operacij ZDA v Afganistanu. Vse to je bilo dogovorjeno zelo na hitro, Američani so začeli uporabljati bazo še preden sta se državi dogovorili o podrobnostih. ZDA so vojaško bazo K2 uporabljale zastonj. Mesec dni po napadu na dvojčka v New Yorku je Uzbekistan kot prva srednjeazijska država razglasil, da sta državi prišli do sporazuma, ki dovoljuje ZDA uporabo uzbeškega zračnega prostora ter vojaške in civilne infrastrukture. Tu velja omeniti dejstvo, da je prvi osnutek tega dokumenta predstavila prav uzbeška stran in da se je tekst začel z odlomkom o potrebi po promociji demokratizacije v državi. Američani so to sprejeli dokaj cinično, a na koncu so dokument podpisali. Konec leta 2001 je v Uzbekistan prispel ameriški državni sekretar Colin Powell. Na skupni tiskovni konferenci, 8. decembra 2001, je Powell še enkrat ponovil Rumsfeldove besede, da sodelovanje presega dogodke 11. septembra. Poudaril pa je tudi, da želijo ZDA poglobiti odnose z Uzbekistanom na vojaškem in ekonomskem področju ter na področju demokratizacije in človekovih pravic.

Uzbekistan rad poudarja, da je bil med prvimi državami, ki so po napadu na newyorška dvojčka ZDA ponudile konkretno pomoč in zavezništvo v boju proti terorizmu. Uzbeški državni vrh je imel ob tem tudi precejšnjo podporo prebivalstva, saj so pretekle

izkušnje terorističnih napadov v Uzbekistanu in neposredna bližina nevarnosti militantnega islama v sosednjem nemirnem Afganistanu med ljudmi vzbujali strah pred širitvijo terorizma v regiji in neposredno grožnjo miru v državi. Uzbekistan je ob intenziviranju bilateralnega sodelovanja deloval presenetljivo proaktivno, saj je svojo strateško prednost na področju izkušenosti pri borbi s terorizmom skušal unovčiti tudi za večjo ameriško podporo socialnemu in političnemu razvoju, predvsem pa si je želel pridobiti ameriška vlaganja v uzbeško gospodarstvo. Jasno izražena želja uzbeške strani po resnejši ameriški podpori razvoju in utrjevanju neodvisnosti srednjeazijske države je ostala brez večjega razumevanja in resnejše pripravljenosti ameriške strani, da pravilno oceni priložnosti, ki so se obema državam ponujale v tem trenutku.

Američani niso znali ustrezno oceniti niti ceniti uzbeške pripravljenosti na krepitev bilateralnega sodelovanja v vseh pozitivnih aspektih. Ob tem je Američane verjetno ovirala stara miselnost iz obdobja hladne vojne, da je najbolj praktično z novonastalimi srednjeazijskimi državami sodelovati preko njim bolj poznanega posrednika – Rusije.

4.2.3 Leto 2002

Leta 2002 se je odvijalo največ ameriških visokih obiskov v Uzbekistanu, kar 25 delegacij. 27. januarja sta državi podpisali okvir meddržavnega sporazuma (The Framework Agreement). V tem dokumentu je med drugim opredeljeno sodelovanje med uzbeško in ameriško vojsko v obliki seminarjev in drugih izmenjav znanj, prav tako je omenjeno urjenje delov uzbeške vojske v ZDA.

Ameriški kongres je podprl finančno pomoč Uzbekistanu, saj je država uživala podporo na vseh ravneh. Skupaj s tem je raslo tudi zanimanje za Uzbekistan s strani mnogih nevladnih organizacij, večina katerih je bila kritična do uzbeškega političnega sistema. Srednja Azija je bila že nekaj časa »igračka« mnogih nevladnih organizacij, ki so promovirale človekove pravice in Uzbekistan je bil pogosta tarča. Leta 2002 pa se je v ameriškem kongresu začela tudi kritika Uzbekistana na področju človekovih pravic. Kritika je prihajala iz strani različnih nevladnih organizacij, ki so se v tem času »razcvetele« na uzbeških tleh. Pomembno je poudariti, da noben del ameriške vlade nikoli ni od teh organizacij zahteval nikakršnih trdnih dokazov ali analiz, ki bi podpirale njihove trditve, niti ni noben del ameriške vlade kdaj poskušal samostojno in neodvisno zbrati kakršnihkoli empiričnih podatkov na to temo. Namesto tega so bile

trditve nevladnih organizacij, kot so International Crisis Group, Open Society Institute, Human Rights Watch itd., splošno sprejete kot resnične. To je moč šteti kot veliko napako ameriške vlade. Na zaslišanju pred Kongresno podkomisijo za mednarodne operacije in človekove pravice (House of Representatives Subcommittee on International Operations and Human Rights) je Cynthia McKinney izpostavila Uzbekistan kot primer države, v kateri ZDA zamižijo na področju človekovih pravic za dosego kratkoročnih ciljev, torej zmage v boju proti terorizmu. Pričala je še, da se je v državi stanje na področju človekovih pravic še poslabšalo, saj naj bi uzbeška vlada zapirala in mučila na tisoče nedolžnih ljudi z izgovorom, da naj bi šlo za islamske ekstremiste. Pojav islamskega ekstremizma v Uzbekistanu naj bi torej povzročala država sama in naj ne bi bil niti posledica razvoja dogodkov v islamskem svetu niti kakorkoli povezan z njimi. Prav to je v tistem času postala glavna in zelo popularna teza borcev za človekove pravice. Vendar v tistem času vse to še ni imelo večjega vpliva na ameriško politiko do Uzbekistana.

Marca 2002 je predsednik Karimov obiskal Washington. Tam se je srečal s predsednikom Bushem, ministroma Powellom in Rumsfeldom in svetovalko za nacionalno varnost Riceovo. Karimov je bil zadovoljen z obiskom in ga je označil kot dober začetek strateškega partnerstva. Kar se tiče človekovih pravic v Uzbekistanu, ki so kasneje predstavljale enega od vzrokov za prekinitve odnosov med državama, je Bush izjavil, da ZDA niso tam zato, da bodo Uzbekistan učile.

Julija 2002 sta državi podpisali sporazum - Deklaracijo o strateškem partnerstvu in sodelovanju med Združenimi državami Amerike in Republiko Uzbekistan. (V nadaljevanju Sporazum). Pomembno je poudariti, da je bil ta sporazum uzbeška ideja, Taškent je predstavil prvi osnutek dokumenta, na podlagi katerega sta se državi pogajali. Dokument ni omenjal Khanabad baze.

20. septembra 2002 je pomočnik državnega sekretarja v Oddelku za evropske in evrazijske zadeve, B. Lynn Pascoe, na Univerzi Yale izjavil, da srednjeazijske države potrebujejo čas, da prehodijo svojo pot do demokracije. Dejal je, da je uzbeška vlada naredila majhne korake proti reformam na področju človekovih pravic in kljub temu, da jih čaka še dolga pot, bodo na tej poti še naprej uživali vladno podporo. Tudi drugi

predstavniki Busheve administracije so podpirali potrpežljivost na tem področju. Kljub vsemu so zato uzbeško ameriški odnosi v letu 2002 še vedno cveteli.

Konec leta 2002 so v Washington prispeli uzbeški predstavniki in izrazili željo po pregledu napredka ciljev opisanih v Sporazumu o strateškem partnerstvu. To je bil namig, da Uzbeki želijo ameriški vpliv pri reformiranju svoje države. Naleteli so na gluha ušesa. Vsi tisti predstavniki ameriškega Ministrstva za zunanje zadeve, ki so kasneje tako glasno grajali notranje reforme uzbeškega političnega sistema, se v tem trenutku niso oglasili. To je bil edinstven trenutek, uzbeška stran je sama prišla po pomoč, vendar Američani tega niso znali ali hoteli izkoristiti. V Uzbekistanu je to predstavljalo dodatno vodo na mlin tistih v uzbeški vladi, ki so bili proti sodelovanju z Američani in kakršnimikoli reformam v državi ter za nadaljevanje sodelovanja z Moskvo. Ta trenutek se je izkazal kot tisti, v katerem se je tehtnica v uzbeški vladi premaknila na stran slednjih.

ZDA so v tem času močno okrepile svoje bilateralne odnose z Uzbekistanom predvsem na področju varnostnega in obrambnega sodelovanja. Z državnimi subvencijami in dogovorom za privilegirani dostop ameriških organizacij in podjetij na uzbeški trg so podprle tudi vstop številnih nevladnih organizacij v Uzbekistan, niso pa pokazale večje pripravljenosti za resnejše gospodarske investicije ali za strateško pomoč mladi državi na področju utrjevanja ekonomske in politične neodvisnosti, kar si je želela prozahodno usmerjena politična elita pod vodstvom predsednika Karimova. V ZDA se je pričel jasno kazati razkol v pristopu in analizi varnostno-obrambnih strategov in tistih, ki so delovali na področju zunanje politike.

Nevladne organizacije, ki so vstopale v Uzbekistan, so pogosto prihajale s predpripravo, ki je slonela predvsem na:

a) preživetih strategijah hladne vojne med dvema velesilama, kar ni odsevalo realnosti in prioritete novonastalih srednjeazijskih držav – zlasti se osrednje države v regiji - Uzbekistana, ki si je najbolj prizadeval okrepiti lastno neodvisnost in zmanjšati svojo odvisnost od »Velikega brata«, Rusije. Ta strategija je slonela predvsem na strategiji »palice in korenčka«, pri čemer so vlogo palice z javnimi kritikami odigrale predvsem nevladne organizacije, ki so služile kot glavna referenca političnim institucijam ob strateško - političnih analizah (npr. zunanjemu ministrstvu in kongresu);

b) na vzhodno evropskih izkušnjah podpore uvajanju političnih sprememb z različnimi šok terapijami in osveščanjem množic - zlasti izkušnjah, pridobljenih na Balkanu. Ob tem je bila posebno vidna želja po hitrih in vidnih spremembah po vzoru vzhodne Evrope. Ob tem pa se je pozabljalo na ključne razlike med vzhodno evropsko in srednjeazijsko situacijo: prvič, vzhodno evropski državljani so imeli več možnosti neposrednega ali vsaj posrednega stika z Zahodnimi političnimi sistemi, večina držav je imela pred uvedbo komunizma tudi lastne izkušnje s pluralnimi demokratičnimi sistemi – predznanje, ki ga srednjeazijske države niso imele; in drugič, evropske kulture in pravosodni sistemi slonijo predvsem na vrednotah posameznika kot individuuma, ki uživa najvišjo pozornost. Srednjeazijske kulture, zlasti uzbeška, poudarjajo skupnost kot vrednoto, kateri se mora posameznik v dobro preživetja skupnosti podrediti. Slednja karakteristika se je v Uzbekistanu v obdobju, ko se je šele oblikovala nacionalna identiteta in je državotvorno samozavedanje šele nastajalo - saj Uzbeki pred tem nikoli niso imeli lastne države in državnosti - zdela ključna tudi zato, ker v državi sobiva več kot 100 etničnih skupin, zato je pozornost varovanju in spoštovanju kulturnih navad in tradicij skupnosti imelo tudi globlji pomen in vzrok.

4.2.4 Leto 2003

Ko se je pričel napad na Irak, je Uzbekistan ZDA ponovno ponudil vso svojo podporo. Karimova izjava podpore se je pojavila celo na spletni strani Bele hiše. Bela hiša je Uzbekistan uvrstila na seznam 48-tih držav »Koalicije voljnih«.

Ne glede na vse to pa je ameriški kongres 20. februarja sprejel zakon, imenovan »Omnibus Appropriations for FY 2003 bill«, ki onemogoča vladi odobriti finančno pomoč tistim državam, za katere državni sekretar ne potrdi, da so dosegle določen napredek na področju človekovih pravic in demokratizacije. Na tem spisku je bil tudi Uzbekistan. Za človekove pravice v Uzbekistanu pa se je začela zanimati tudi ostala mednarodna skupnost, kar za Uzbekistan ni pomenilo nič dobrega. Marca 2003 so Združeni narodi objavili osnutek poročila o Uzbekistanu. V njem je pisalo, da so v Uzbekistanu sistematično kršene človekove pravice zapornikov, da jih policija in pazniki v zaporu sistematično mučijo z namenom dobiti priznanje za obtožbe, mučenje pa naj bi uporabljali tudi kot obliko kaznovanja.

Predsednik Karimov je kljub naraščajoči napetosti računal na prijateljstvo s Rumsfeldom. Spomladi 2003 je predsednik Karimov poslal osebno pismo predsedniku Bushu, v katerem ga je prosil za gospodarsko pomoč. Odgovor, ki ga je prejel predsednik Karimov, je bil negativen, v pismu Karimovu pa je predsednik Bush poudaril tudi potrebo po reformah v Uzbekistanu. Karimov se je tako naučil, da v Washingtonu osebna poznanstva ne morejo pretehtati politične realnosti. To je bil prvi dogodek, ki je povzročil resen dvom glede uzbeško-ameriških odnosov v uzbeški predsedniški palači. Bil je tudi jasen signal, da se ZDA ne bodo postavile na njihovo stran za vsako ceno. To za Karimova, ki so mu doma grozile varnostne grožnje in je iskal zanesljive partnerje v boju proti terorizmu, ni bil spodbuden znak.

Karimov je na sestanku z Zbigniewom Brzezinskim, generalom Williamom Odom in Frederickom Starrom odkrito priznal, da v uzbeški vladi obstajajo skupine, ki nasprotujejo kakršnimkoli spremembam sistema. Karimov naj bi kot avtoritaren voditelj imel moč obvladati in nadvladati te skupine, a resnica ni bila takšna. Linčanje Uzbekistana na Zahodu je samo pripomoglo k večji moči teh skupin in Karimov je iz teh razlogov predvideval, da bodo spremembe prišle počasi, če sploh bodo. Washington je bil drugačnega mnenja. Problem naj ne bi bil le z delom uzbeške vlade, ampak z vlado v celoti. Na tak način je bil problem tudi obravnavan. To pa je le izpodbijalo tiste dele uzbeške vlade, ki so bili prozahodni in za spremembe.

Kljub vsemu je Uzbekistan avgusta prejel pohvale za napredek na področju emigracijskih politik in preprečevanja trgovine z belim blagom. A te pohvale so bile izrečene veliko bolj potihlo kot graje.

Pomočnik državnega sekretarja Oddelka za demokracijo, človekove pravice in delo, Lorne Craner, je novembra 2003 med obiskom v Taškentu na novinarski konferenci izrazil ameriško hvaležnost za uzbeško podporo v vojni proti terorizmu. Izrazil je tudi ameriško zaskrbljenost za stanje človekovih pravic v državi. Opozoril je tudi na majhen napredek, ki ga je uzbeška stran naredila na tem področju. Novembra 2003 je v Gruziji t.i. »barvna revolucija« z oblasti vrgla predsednika Eduarda Shevardnadzeja. Shevardnadze je za to obtožil nevladne organizacije, ki naj bi, po njegovem mnenju, stale za to revolucijo. Vse to je Karimov opazoval in vzel na znanje.

Decembra 2003 je Taškent predlagal Washingtonu, da se sklene nov dogovor glede uporabe baze K2. Karimov je, tudi zaradi dogodkov v Tbilisiju, želel zagotovilo, da bodo Američani prisotni na uzbeških tleh dlje časa. Res je, da so Uzbeki želeli v nov dogovor vnesti tudi najemnino za K2, a po mnenju Johna Dalya, ki pa je znan kot dolgoletni podpornik uzbeške vlade, to ni bila glavna uzbeška motivacija (Daly 2006, 87). Odgovor, ki ga je Uzbekistan dobil od ZDA, je bil, da so ZDA popolnoma zadovoljne z že obstoječim dogovorom. Za Uzbeke je to pomenilo, da na ZDA ne gre sto odstotno računati. Možne pa so še drugačne interpretacije uzbeških pozivov po sklenitvi novega dogovora. Povedano na grobo – uzbeško Ministrstvo za obrambo je potrebovalo denar in K2 je predstavljal potencialno zlato jamo. V času od 2003 do 2005 je Uzbekistan ZDA predstavil šest osnutkov takega dogovora, a vedno naletel na gluha ušesa. Razlogov za to je več. Eden od njih je ta, da se je v tem času Rumsfeld dogovarjal o uporabi večih takih baz v večih državah. Američani so ponavadi plačevali zgolj za uporabo civilnih letališč (kot npr. za uporabo letališča v Kirgistanu), za uporabo vojaških pa ne. Če bi Američani plačali Uzbekistanu, bi to predstavljalo slabo izhodišče za njihova pogajanja drugod. Drugi razlog za to, da so uzbeški predlogi naleteli na gluha ušesa Američanov, je bilo ameriško prepričanje, da Uzbekistan potrebuje ZDA bolj kot ZDA potrebuje Uzbekistan. Tega domnevnega dejstva naj bi se, po ameriškem prepričanju, zavedali tudi Uzbeki. Vse te domneve so se kasneje izkazale za napačne. Podobne domneve so gojili tudi Uzbeki. Uzbeki so bili prepričani, da ZDA za uspešnost svojih operacij v Afganistanu nujno potrebuje K2 in da K2 nima nobenih alternativ, torej se ji Američani pod nobenim pogojem ne bodo pripravljeno odpovedati. Tudi ta uzbeška domneva se je izkazala za napačno.

Kljub tej zaostritvi v odnosih so ZDA še naprej financirale ameriške nevladne organizacije na uzbeških tleh, ki so se ukvarjale s točkami, zapisanimi v Sporazumu. Taškent se je na to odzval z birokratsko nočno moro, čez katero je morala iti vsaka nevladna organizacija sponzorirana s strani Američanov. Največja napaka, ki so jo te organizacije naredile, je bila, da nobena ni delala z uzbeško vlado. Vse so za svoje sogovornike raje vzele razne uzbeške aktiviste za človekove pravice itd. Na ta način so postale trn v peti Karimovega režima, saj so predstavljale potencialno gonilo za zlom njegove oblasti. Namesto, da bi sodelovale z uzbeško oblastjo, so jo raje na vse grlo kritizirale, tako v Uzbekistanu in v Zahodnih medijih in s prstom kazale na vsako kršitev.

Leto 2003 pomeni negativni mejnik v bilateralnih odnosih med ZDA in Uzbekistanom. Napetosti, ki so prej ostajale delno skrite javnosti tako na Zahodu kot v Uzbekistanu, so pričele oblikovati javno mnenje na Zahodu, kar je kot posledico pripeljalo do pritiskov na vlade in politike. Kritike nevladnih organizacij so postajale vse glasnejše, vse bolj agresivne, arogantne in pogosto zelo žaljive. Govorico nevladnih organizacij so povzeli tudi Zahodni mediji, ki so pogosto tekmovali med seboj, kdo bo z bolj sočnimi opisi orisal situacijo v Uzbekistanu. Za vse te analize in medijska poročila je bila značilna izrazito negativna in črnobela naravnost – pogosto brez ustrezno preverjenih dejstev ali celo primerljivih analiz enako kritične situacije na področju razvoja demokratičnih potencialov in spoštovanja človekovih pravic v kavkaških in drugih srednjeazijskih državah. Na Zahodu je prevladalo obdobje evforije z »instant rešitvami barvnih revolucij«, kar je povzročilo veliko nezaupanje in sumničavost v preostalih bivših sovjetskih republikah, zlasti pa v srednjeazijskih državah. Posebno skrb je povzročalo tudi Rusiji, ki sicer ni hotela tvegati direktnega soočenja z ZDA, zato si je z močjo svojega vpliva (preko ruskih prebivalcev v teh republikah in preko ruskih medijev, ki so dosegali publiko v vseh teh državah) jasno prizadevala odvrniti naklonjenost prebivalstva Zahodu, zlasti ZDA.

Trenja so pustila očitno posledico tudi v bilateralnih odnosih, kjer se je na ameriški strani pričel vedno bolj očitni razkol med strategijo obrambno – varnostnih krogov in zunanjim ministrstvom ter kongresom- nenazadnje tudi zato, ker so slednje institucije mnogo bolj dojemljive za pritiske medijev in nevladnih organizacij.

Uzbekistan je ostajal aktiven in spoštovan partner v ameriški vojni proti terorizmu, Američani so se opirali na uzbeške varnostne sile tudi v svojih akcijah proti najbolj iskanim teroristom, tako v Pakistanu kot v Afganistanu. Ameriški obrambni resor je dobro sodeloval z uzbeško stranjo, Američani pa so bazo v Uzbekistanu uporabljali tudi kot ključno oporišče za svoje operacije v Afganistanu in Pakistanu.

Po drugi strani pa je javna podoba Uzbekistana postajala izrazito črna – Uzbekistan je bil postavljen na javni sramotilni steber kot država terorja, mučenja in odrekanja osnovnih človekovih pravic državljanom. Ob tem je treba poudariti, da ob vsem številnem angažmaju mednarodnih – ameriških in evropskih organizacij – ni bilo nobenega širšega ali resnejšega programa podpore izobraževanja obstoječe

administracije, ampak se je vedno bolj utrjevalo neko splošno prepričanje, da je potreben nek ključen preobrat. Večina organizacij se je ukvarjala predvsem z marginalnimi skupinami in je ignorirala vladno stran. Tak pristop in predpostavke bi bile smiselne, ce bi obstajale kakšne resne alternative vladajoči eliti, česar pa dejansko ni bilo. (Opozicijski voditelji ali vidnejši nasprotniki režima iz začetka 90. let so v glavnem prebegnili na Zahod.)

Uzbeki so se pričeli v tem letu vse bolj glasno pritoževati nad dvojnimi merili, ki jih mednarodna skupnost (pri čemer so običajno mislili predvsem na Američane) uporablja pri ocenjevanju notranjepolitičnega stanja Uzbekistana na eni strani ali npr. Kazahstana in Azerbajdžana itd. na drugi. Problemi mučenja, grobega kršenja človekovih pravic, slabega stanja zaporov in neobstoječih mehanizmov zaščite posameznika v pravosodnih postopkih, pomanjkanja svobodnega političnega izražanja so bili dejansko zelo podobni tudi v drugih – zlasti sosednjih državah, le govorilo se ni kaj dosti o tem.

Leto 2003 je bilo posebej črno za Uzbekistan. V tem letu je izšlo izjemno ostro in kritično javno poročilo poročevalca ZN za področje mučenja Van Boven, ki je na povabilo uzbeške vlade konec leta 2002 obiskal Uzbekistan. Uzbekistan je kot prva srednjeazijska država povabil visokega predstavnika ZN – kar je v osnovi bil zelo pozitiven korak. Namesto strokovne civilne podpore državi na področju nujno potrebnih pravosodnih reform, pa si je Uzbekistan s tem korakom prislužil globalni posmeh in kritiko. Zlasti ostra stališča s sklicevanjem na Van Bovenovo poročilo je postavila ameriška uradna stran – bodisi neposredno preko zunanjega ministrstva in kongresa, bodisi posredno preko nevladnih organizacij ali ameriških medijev.

Uzbekistan se je na notranje političnem področju znašel v hudem primežu in razcepu – kako obdržati notranjo stabilnost ob ohranitvi zastavljene zunanje politike, ki je vodila proti Zahodu, kako pridobivati znanja za oblikovanje demokratičnega sistema brez tveganja revolucij, in kako se oddaljiti od premočnega ruskega vpliva, ki ne vzpodbuja krepitve uzbeške samostojnosti.

Vladajoča elita je bila vedno bolj pod pritiskom, da preveč popušča ZDA, pri čemer ameriška pomoč dejansko ne odtehta poniževanja in arogance, ki jo Zahodni partnerji

kažejo do Uzbekistana. Mnogi so tudi s prstom kazali na Zahodno podporo marginalnim skupinam in islamskim ekstremistom. Obet konflikta je postajal vedno bolj očiten in neizbežen.

4.2.5 Leto 2004

9. januarja je ameriško Ministrstvo za zunanje zadeve izdalo seznam uspešnosti uzbeških reform v skladu z dogovorom iz leta 2002. To poročilo enači Uzbekistan s Turkmenistanom in državi opiše kot najbolj represivni v Srednji Aziji. Mnenje je slonelo izključno na poročilih nevladnih organizacij. Namen tega poročila je bilo prisiliti Karimova v reforme, za katere so nevladne organizacije menile, da jih sicer ne bo podprl. Tako so politične reforme v Uzbekistanu postale popularna tema v Bushevi administraciji. Ameriško veleposlaništvo v Taškentu je nekaj mesecev kasneje na svoji spletni strani objavilo veliko bolj spodbudno poročilo o stanju v državi, a je ostalo neopazeno v Washingtonu. Kljub vsemu je Bush še vedno zagovarjal politiko, da je Uzbekistan kot ameriški partner v boju proti terorizmu pomemben za ameriško državno varnost. Takih dvojnih signalov iz ZDA so Uzbeki doživeli še mnogo.

Konec marca in v aprilu 2004 so Uzbekistan pretresli teroristični napadi v Buhari in Taškentu. Uradni Taškent je to razumel kot potrditev svoje teze, da je islamski fundamentalizem prisoten na uzbeških tleh, Zahod pa kot potrditev teze, da država sama, s svojo politiko in nespoštovanjem človekovih pravic producira terorizem. Napade je bilo po mnenju Zahoda tako treba razumeti kot odpor proti Karimovemu sistemu.

Rumsfeld je medtem Komisiji za 11. september poročal, da je ZDA v boju proti terorizmu uspela združiti mnogo držav, omenjen je bil tudi Uzbekistan.

29. marca 2004 je Bela hiša obsodila teroristične napade v Uzbekistanu, pri tem je dodala, da je to samo še okrepilo ameriško odločnost v boju proti terorizmu v Uzbekistanu in globalno. Predsednik ZDA je torej napade obsodil.

Teroristični napadi so se ponovili poleti. Samomorilski napadi, ki so povzročili tudi ducat žrtev, so se skoraj sočasno zgodili na več koncih Taškenta: v zgradbi generalnega tožilstva, pred ameriškim in izraelskim veleposlaništvom.

Od jeseni 2004 do aprila 2005 so se zvrstili mnogi bilateralni sestanki na temo uporabe vojaške baze K2. Uzbeki so bili odločeni, da baze ZDA ne bodo več uporabljale zastonj, ZDA pa so bile zmedene, saj so brez uspeha poskušale razložiti uzbeški strani, da drugod po svetu države plačujejo ZDA za to, da ZDA uporabljajo njihove baze. Vojaška prisotnost ZDA na tleh katerekoli države naj bi namreč tej državi zagotavljala večjo stopnjo varnosti. Za Uzbeke je bil ta argument nesmiseln.

V tem letu so se zvrstili samomorilski teroristični napadi, za nekatere od njih so bila uporabljena mlada dekleta, kar je Uzbeke zelo pretreslo, saj je šlo za nov pojav, do takrat nepoznan v Uzbekistanu (v Taškentu). Uradne reakcije ZDA so ponovno okrepile zaupanje med državama in sodelovanje na varnostnem področju, pri čemer je ostajal moteč faktor glede nesporazumov okrog ameriške uporabe vojaške baze, vendar ta trenja nikoli niso bila omenjena v javnosti – ne v Uzbekistanu, ne v ZDA. Uzbekistan je po napadih pričel razmišljati tudi o bolj proaktivnem sodelovanju s prebivalstvom na področju demokratizacije, kar je bila ena ključnih zahtev ameriške strani, brez katere je zaradi pritiskov domače javnosti uradna politika težko krepila bilateralno sodelovanje. Uzbekistan je objavil akcijski načrt za odpravo mučenja v vseh pravosodnih postopkih, kar je bila zahteva, postavljena s strani ZN (po obisku njihovega poročevalca za področje mučenja). Vladni predstavniki so vzpostavili tudi boljše sodelovanje z nevladnimi organizacijami, zlasti pozitivno se je okrepilo sodelovanje z ameriško organizacijo Freedom House (skupna izvedba dveh preiskav smrti zapornikov s prisotnostjo Zahodnih ekspertov, treningi notranjega ministrstva, diskusije o opustitvi smrtne kazni in uvedbe instituta habeas corpus, izobraževalni treningi za forenzike, izvedbe okroglih miz med aktivisti za človekove pravice in vladnimi skupinami zlasti represivnih ministrstev – notranjega ministrstva, oddelka zaporov, Nacionalne varnostne službe; policijska akademija je v izobraževalni program svojih študentov vključila tudi področje zaščite človekovih pravic, preverjanje poznavanja mednarodnih standardov je postalo tudi sestavni del profesionalnega usposabljanja zaposlenih v notranjem ministrstvu). To sodelovanje je ponovno vneslo nov moment v bilateralnih odnosih, ki je obetalo otoplitev in boljše sodelovanje tudi na političnem področju. Uzbekistan je registriral večino Zahodnih nevladnih organizacij na osnovi novih predpisov, ki so jih uvedli po barvnih revolucijah v Gruziji in Ukrajini in ki so predvidevali večji uradni nadzor nad delovanjem nevladnih organizacij. Registracijo pa je odrekel Soroševi organizaciji, katera je v odgovor začela z agresivno globalno

medijsko kampanjo proti Uzbekistanu. Hkrati z okrepitevijo sodelovanja so se tako pojavljale tudi bolj radikalne kritike – zlasti na področju človekovih pravic, mnoge predvsem ameriške nevladne organizacije pa so tudi zaradi vidnih notranjepolitičnih motivov (nasprotovanja administraciji Georga Busha) ostro kritizirale zunanjo politiko ZDA, predvsem zaradi njenega zaveznitva z Uzbekistanom v boju proti terorizmu. Odsev tovrstnih kritik je bil glasen tudi med evropskimi organizacijami, med katerimi je tedanja ameriška administracija prav tako vzbujala nezaupanje in odkrito nasprotovanje. Glede Uzbekistana so ameriški administraciji očitali predvsem to, da za obrambno varnostnih interesov žrtvuje podporo demokratičnim procesom in nosilcem, stališče, ki so ga pod pritiskom javnosti kmalu povzemale tudi evropske in ameriške vladne strukture in njihova zastopstva v mednarodnih vladnih organizacijah. Ob tem je treba poudariti, da je bila ostrina kritik, namenjena zgolj in predvsem Uzbekistanu, nesorazmerna z objektivnim vrednotenjem situacije v drugih srednjeazijskih in kavkaških državah (npr. Kazahstan, Tadžikistan, Azerbajdžan, Turkmenistan itd.), kar je dodatno povzročalo komunikacijske šume pri uzbeškem razumevanju ameriške strategije. Uzbeki so kazali tudi veliko vznemirjenost in nezaupanje do morebitne skrite strategije ameriške strani glede skritih namer vplivanja na notranje politično situacijo preko nevladnih organizacij (barvne revolucije), financiranih s strani ameriške vlade ali privatnih donacij. Agresivne kritike kršitev človekovih pravic so dojemali v glavnem skozi to perspektivo.

5 KRIZA V ANDIŽANU

5.1 Začetek leta 2005

Vse je kazalo na to, da se ZDA ne bodo pogodile in Karimov je vso pomlad in poletje 2005 privijal ZDA na tak ali drugačen način. Med drugim so Uzbeki prepovedali vzlet nič koliko ameriškim vojaškim letalom. Ta taktika naj bi prisilila ZDA v nek dogovor z Uzbeki. ZDA so vedele, da je uzbeška taktika zgrajena na prepričanju, da za bazo K2 ni alternativ. Nobena druga baza v Srednji Aziji naj ne bi izpolnjevala vseh logističnih in operativnih zahtev ZDA. V tem je bilo veliko resnice, zato so ZDA mrzlično, a potihoma iskale alternative. Aprila in maja so se predstavniki iz obeh držav večkrat dobili na pogovorih o uporabi vojaške baze K2. Končno odločitev naj bi sprejeli v roku dveh tednov. Vmes se je zgodila tragedija v Andižanu, pogajanj niso nikoli dokončali.

Marca 2005 se je zgodila »revolucija« v Kirgistanu, ki so jo mnogi hiteli označevati kot »barvno«. To je povzročilo alarme v vseh srednjeazijskih predsedniških aparatih, saj naj bi za revolucijo v Kirgistanu spet stale prav nevladne organizacije.

Uzbeška stran je v času revolucionarnega prevrata v Kirgistanu tudi v uradnih izjavah predsednika dogodke analizirala predvsem kot posledico slabega vodenja predsednika Akieva in dogodkov niso ocenjevali s stališča teorij zarote zunanjih sil. Prva polovica leta je tako kazala večjo odprtost v bilateralnem političnem dialogu, čeprav se je pod površjem že stopnjevalo nezadovoljstvo glede pomanjkanja napredka pri pogajanjih o uporabi ameriške vojaške baze.

V začetku maja so se najprej zgodile večje demonstracije uzbeških aktivistov s podeželske južne province pred ameriškim veleposlaništvom v Taškentu (na stari lokaciji). Uzbeško notranje ministrstvo je po nekaj dneh taborjenja demonstrantov pred ambasado demonstrante na silo odstranilo (naložilo jih je v avtobuse in odpeljalo nazaj v provinco, iz katere so prišli).

5.2 Maj 2005 – kriza v Andižanu in posledice

Dogodki, ki so se 13. maja 2005 zvrstili v uzbeškem mestu Andižan, ki leži v Ferganski dolini blizu meje s Kirgistanom in Tadžikistanom, so odmevali v vseh svetovnih medijih. Kaj točno se je v resnici dogajalo v Andižanu 13. maja, verjetno ne bo nikoli povsem jasno. Obstaja več različic. Različice samooklicanih Zahodnih strokovnjakov, ki zase trdijo, da so neodvisni, različice Zahodnih medijev, uzbeških medijev, različnih aktivistov za človekove pravice, različice različnih očividcev, uradna uzbeška in različice različnih strokovnjakov, ki Srednjo Azijo spremljajo že vrsto let. Vse si med seboj bolj ali manj nasprotujejo. Dejstvo je, da jih je večina bolj ali manj napačnih oz. so bolj ali manj pravilne. Sama sem po pogovoru z večimi stranmi, tako s predstavniki uzbeške vlade kot s civilnim prebivalstvom, z različnimi Zahodnimi strokovnjaki, vladnimi in nevladnimi, ki Uzbekistan spremljajo že vrsto let, bodisi z Zahoda in se tja odpravijo nekajkrat letno, bodisi v Uzbekistanu živijo in delajo, izluščila naslednji potek dogodkov. Še enkrat poudarjam, da je to zopet zgolj osebno razumevanje poteka dogodkov, ki sem ga lahko izluščila iz številnih opravljenih intervjujev.

5.2.1 Andižan - Opis dogodkov 13. maja

Vse se naj bi začelo okrog 00:30, 13. maja, ko je skupina okoli 30 moških napadla vojašnico in iz nje pokradla orožje. Sledil je napad na policijsko postajo, prišlo je do streljanja in prvih človeških žrtev, napadalcem je uspelo vdreti v policijsko postajo in izprazniti skladišče z orožjem. Nekaj ur kasneje je sledil napad na zapor, kjer je bilo zaprtih okrog 700 zapornikov. Gre za enega najbolj varovanih zaporov v državi, kjer zaporno kazen služijo morilci in obsojeni teroristi. Del zapora z bolj liberalnim režimom je urejen tudi kot pripor, kjer so nameščeni domnevni prestopniki in preiskovanci, ki čakajo na zaključek preiskave in sodnega postopka. Nahaja se v središču mesta. Dostop do vhoda je (tedaj bil) možen neposredno iz ulice, posebnih blokad pred vhodom ni bilo. Zapor obdaja zid s stražnimi stolpi, iz ulice je vhod za dostavo, ki ga zapirajo velika železna vrata. Napadalcem so s tovornjakom zapeljali skozi ta železna vrata. Po prepričanju Mjuše Sever, ki je ta zapor s sodelavci obiskala v novembru 2004, je šlo za dobro organiziran napad, ki je bil premišljeno pripravljen precej vnaprej (ms 2008). V napadu na zapor so napadalcem po nekaterih podatkih pobili 3 paznike in mnoge ranili. Nato so osvobodili zapornike. Število osvobojenih

zapornikov naj bi bilo okrog 500. Napadalci naj bi pri tem vpili »Allahu akbar« (Bog je velik) in »džihad«. Nekaj zapornikov je pripadalo teroristični skupini Akramiya. Tiste zapornike, ki niso hoteli zapustiti zapora, so napadalci ubili, njihova trupla pa naložili v prtljažnike avtomobilov in jih kasneje odvrkli pred hakimjatom (županstvom) v centru mesta. Zapornike naj bi nato napadalci z orožjem prisilili, da so z njimi odšli proti središču mesta in služili kot živi ščit za napadalce. Da je pred in v zaporu prišlo do streljanja, dokazujejo luknje od metkov v obzidju zapora (in pričevanja nekaterih stanovalcev v bližnjih stanovanskih blokih).

Nato so se napadalci, skupaj z nekaterimi zaporniki, razdelili v tri skupine. Prva je odšla do zgradbe Nacionalnih varnostnih sil (SNB – Služba nacionalne bezbednosti), kjer je prišlo do strelskega obračuna med napadalci, ki so hoteli zavzeti zgradbo in med uslužbenci SNB, ki so jo branili. Zgradbo so uspešno ubranili, a vseeno je tu na obeh straneh umrlo okrog 20 do 50 ljudi. V zgradbi SNB naj bi napadalci poskušali osvoboditi še nekaj pripadnikov skupine Akramiya, ki so bili tam priprti. Druga skupina napadalcev je odšla do regionalne stavbe notranjega ministrstva, a tudi to so uzbeške sile uspešno ubranile. Tretja skupina se je odpravila proti glavnemu trgu, kjer so kasneje napadli hakimjat (sedež regijske administracije). Tu je potrebno poudariti, da je to civilen objekt in zatorej zavzem tega ni bil težak. Nekaj ljudi, ki so ob tem času (okrog 6. ure zjutraj) bili v hakimjatu, nočni čuvaji itd., so vzeli za talce ali pobili. Na poti do hakimjata so, po besedah Karimova na tiskovni konferenci, 14. maja 2005, potrjenih kasneje tudi po pričevanju drugih prič in očividcev, ugrabili nekaj ljudi, ki so jih v hakimjatu zvezali in pretepli (Tiskovna konferenca predsednika Republike Uzbekistan Islama Karimova o dogodkih v Andižanu 14. maja 2005). Tudi tu so zaporniki služili kot živi ščit, postavljen pred vhodom v hakimjat. Pred ograjo, ki obdaja hakimjat, so odvrkli trupla zapornikov.

Ko so napadalci zavzeli hakimjat, so začeli pozivati ljudi, naj pridejo na trg. Točna številka ljudi, ki so se zbrali na trgu, ni znana. Po besedah Karimova je šlo za sorodnike napadalcev (Tiskovna konferenca predsednika Republike Uzbekistan Islama Karimova o dogodkih v Andižanu 14. maja 2005), AbduMannob Polat (v ZDA živeči uzbeški neodvisni analitik, sodelavec ameriške organizacije Jamestown, ki je o andižanskih dogodkih objavila posebno neodvisno poročilo) pa dodaja, da so nekateri ljudje prišli na ulico izrazit podporo napadalcem (to je izjava, ki ne nasprotuje predsednikovi),

nekaj pa jih je na ulico prišlo iz čiste radovednosti, (kar je, in govorim iz lastnih izkušenj, tudi v uzbeški naravi) (Polat 2007, 11). V tem času so tudi že prispele okrepitve iz Taškenta. Le te naj ne bi vstopile na trg, temveč naj bi ga obkrožile. Prav tako je v Andižan priletel predsednik Karimov in tam preživel nekaj ur. To je za Zahodno mentaliteto nenavadno, saj se politična številka ena v državi ponavadi ne pojavlja na kriznih območjih. Po besedah Mjuše Sever gre za kulturno specifiko ali uzbeško tradicijo, da v času krize vajeti v roke vzame glava družine, skupnosti oziroma države. Predsednik je s svojo prisotnostjo in karizmo v začetku 90. let uspešno in brez prelivanja krvi rešil upor skrajnežev v Namanganu, ki ga je vodil Juma Namangani (vodja IMU - leta 2001 ubit v Afganistanu kot sodelavec Bin Ladna in Al Kaide med ameriškim bombardiranjem gorovja Torra Bore). Morda je tudi tu upal na uspeh te taktike.

Pogajanja, ki jih je več ur preko telefonske zveze z napadalci vodil minister za notranje zadeve Almatov, so bila neuspešna, saj so napadalci zvezo po nekaj urah prekinili. Uzbeške oblasti so bile pripravljene napadalcem zagotoviti avtobuse in prost izhod iz mesta v zameno za predajo orožja. Napadalci so na to pristali, a dodali še eno zahtevo – izpustitev šestih (točno določenih) zapornikov. Na to so uzbeške oblasti celo pristale. A kasneje, v naslednjem telefonskem klicu, so napadalci zahtevali izpust vseh zapornikov, ki pripadajo njihovemu gibanju. Šlo je za osebe, zaprte v zaporih v Taškentu in drugih delih Uzbekistana. To seveda za vladno stran ni bilo sprejemljivo. Na tej točki vladne sile še vedno niso posredovale.

Kako je prišlo do strelskega obračuna, ki se je začel ob mraku okrog 18-ih zvečer in v katerem so umrli tudi civilisti, ni natančno znano. Iz hakimjata naj bi v treh majhnih skupinah začeli prihajati napadalci in se pomešali med civiliste. Namenjeni so bili v tri smeri, ki vodijo iz mesta proti meji s Kirgistanom. Kdo je streljal prvi, se tudi ne ve natančno. Po navedbah nekaterih prič naj bi prvi strelji prišli iz množice, torej od napadalcev, pomešanih med civiliste. Uzbeška vojska je utrpela nekaj žrtev, nato je strele vrnila. Usmerjeni naj bi bili v tarče, torej v napadalce. Dejstvo je, da je bila situacija verjetno zelo kaotična.

Do večera, 13. maja, so oblasti ponovno prevzele nadzor nad vsemi stavbami v mestu. Vsega skupaj so aretirali okoli 100 napadalcev, zasegli naj bi okoli 300 kosov orožja in

200 granat (številke variirajo) (Akiner 2005, 17). V naslednjih dneh se je večina zapornikov prostovoljno vrnila v zapor. Med njimi naj bi ne bilo nobenega pripadnika skupine Akramiya. Del napadalcev naj bi skupaj s civilisti pobegnil v Kirgistan, kjer so dobili status beguncev (Akiner 2005, 17).

Javnosti manj znano dejstvo je, da se je v jutranjih urah istega dne, kot so se odvijali tragični dogodki v Andižanu, zgodil tudi poskus napada na izraelsko veleposlaništvo v Taškentu. (Tu se je leto prej razstrelilo nekaj samomorilskih napadalcev). Napadalec je po pričevanjih očitvidcev vpil antisemitske psovke in se prebil skozi prvo varovalno ograjo mimo uzbeških varnostnikov. Tako je prišel do vhoda v veleposlaništvo, kjer so ga s streli ustavili izraelski varnostniki. Izkazalo se je, da v telovniku, ki ga je nosil, dejansko ni bilo razstreliva, govorilo pa se je tudi, da je bil napadalec duševno neuravnovešen. Po pričevanju izraelskih diplomatov je kasnejši pregled posnetkov napada, ki so ga posnele izraelske varnostne kamere, pokazal, da je od daleč dogajanje in predvsem odziv varnostnikov spremljal izvidnik. To naj bi bilo značilno za proučevanje varovanja in načrtovanje bodočih atentatov in terorističnih napadov. Po besedah Severjeve, je to dogajanje v trenutku zvišalo stopnjo pripravljenosti v vseh Zahodnih veleposlaništvih, zlasti pa v ameriškem in izraelskem. (xy2 2008).

5.2.2 Številke

Številke v povezavi z dogodki v Andižanu se močno razlikujejo med seboj. Uradna uzbeška različica je mnogo manjša od tiste, ki jo podajajo nekatere nevladne organizacije za človekove pravice in Zahodni mediji.

Zahodni mediji so poročali, da se je pred hakimjatom zbralo od 2.000 do 10.000 ljudi. Shirin Akiner trdi, da je to praktično nemogoče, saj naj bi bil trg premajhen, da bi tja bilo mogoče fizično spraviti toliko ljudi. (as 2008).

Tudi glede števila napadalcev so poročanja različna. Uradna uzbeška različica navaja številko okrog 200. Očitvidci trdijo, da se je do zapora pripeljalo okrog 50 do 60 avtomobilov, v katerih so bili napadalci. Napadalci naj bi bili razdeljeni v več skupin, tako da se je na drugih stopnjah napadov tej skupini pridružilo še nekaj napadalcev in izpuščenih zapornikov. Groba ocena napadalcev po pričevanju očitvidcev se torej ujema

z uradno različico. Okrog 50 naj bi jih bilo ubitih, okrog 100 aretiranih, ostali naj bi zbežali v Kirgistan.

Tudi glede števila zapornikov v zaporu se poročanja razlikujejo. Mediji so poročali, da naj bi bilo v tem zaporu zaprtih od 2000 do 4000 zapornikov. Po besedah Shirin Akiner, ki je ta zapor obiskala, to ne drži. Akinerjeva potrjuje uradne uzbeške navedbe, ki navajajo številko 734. Isto potrjuje tudi Severjeva, ki je, kot že rečeno, ta zapor obiskala v novembru 2004 - takrat se je v zaporu nahajalo skupaj 739 zapornikov - tako obsojencev kot pripornikov. (ms 2008).

Najbolj sporno in polemično je število mrtvih. Uradna uzbeška različica jih navaja 178. Številka, ki jo navajajo zahodni mediji in organizacije za človekove pravice je okrog 3000. Shirin Akiner, ki je Andižan obiskala konec maja, navaja nekatera zanimiva dejstva. Akinerjeva je obiskala pokopališča v Andižanu in preštela novonastale grobove. Prav tako se je pogovarjala s tamkajšnjimi imami, zdravniki itd. Prišla je do zaključka, da je bilo v dneh po 13. maju pokopanih približno 200 ljudi. Številka se ujema s tisto, ki jo je podala vlada. Organizacije za človekove pravice govorijo o množičnih grobiščih nekje v okolici Andižana. Nihče nima točnih podatkov o lokaciji teh grobišč, zato je tega ne morejo podpreti z dokazi. Trupla naj bi vladne oblasti domnevno začasno odpeljale v šolo v Andižanu. Če številka, ki jo navajajo te organizacije drži in se giblje v tisočih, je treba tu opozoriti na nekaj praktičnih strani tega dejanja. Akinerjeva je opozorila, da je maja v Uzbekistanu okrog 30 stopinj Celzija in bi bil smrad, ki bi ga povzročila razpadajoča trupla in bi se začel širiti po okolici, neznosen. Nobena priča tega ne omenja. Prav tako bi po odstranitvi teh trupel morali dodobra očistiti prostore šole, česar prav tako ne omenja nobena priča. Otroci bi morali začasno ostati doma ali biti premeščeni v druge šole, o čemer tudi ni nobenih podatkov, ki bi to potrjevali. Dokaj zgovorno je tudi število ranjenih, ki se giblje od 500 do 600. Ta številka se ujema s številom mrtvih, kot ga navaja vlada. Če bi bilo mrtvih več tisoč, bi to logično pomenilo še enkrat toliko ranjenih. Zdravniki in medicinsko osebje v Andižanu to zanika. Še eno dejstvo govori vladnim številkam v prid. Uzbeki so muslimani, za njih je obred pogreba in žalovanja zelo pomemben. Žalovanje za umrlim traja 40 dni od dneva smrti, na 40. dan se obreda udeležijo vsi ožji in širši sorodniki umrlega, prijatelji in tudi celotna mahala. Govorimo torej o nekaj sto ljudeh. Število mrtvih v tisočih bi ohromilo celotno mesto, poleg tega pa bi bilo zlahka opazno za

vsakega opazovalca. Noben od mojih virov, ki so v Andižanu bili v dnevih in tednih po 13. maju, tega ne omenja, oziroma to zanika. Do enakih zaključkov je prišla tudi Akinerjeva (2005, 23). Na tej točki naj omenim še, da Uzbekistan nima nobene krematorija, saj je upepeljevanje za Uzbeke religiozno in kulturno nedopustno. Vsi Uzbeci, s katerimi sem se o tej temi pogovarjala, so se nad to idejo zgrozili. V Zahodnih medijih tudi zasledimo poročanja o tem, da naj bi vlada uradno število umrlih v dneh po 13. maju vztrajno večala. To je razumljivo, saj bi po mnenju Akinerjeve bilo precej nenavadno, če bi v kaosu, ki je vladal 13. in 14. maja, zmogli natančno določiti število žrtev (Akiner 2005, 23).

Iz vsega povedanega lahko sklepam, da je število žrtev bližje uradni uzbeški različici, kot pa tistim, ki so jih na Zahodu tako glasno objavljali zahodni mediji in nevladne organizacije. Res je, da so večje številke veliko bolj sočne in da besede kot so »masaker«, »pokol« itd. prodajo več izvodov in dosežejo večje stopnje gledanosti, a v tem primeru so bile posledice teh objav veliko bolj daljnosežne in globlje kot zgolj večja naklada in stopnja gledanosti nekaterih medijev.

5.2.3 Razlogi za dogodke v Andižanu, 13. maja 2005

Tudi glede razlogov za dogodke v Andižanu obstajajo različna mnenja. Pravzaprav si mnenja niso enotna niti glede tega, ali je šlo za dobro organiziran oborožen teroristični napad ali za krvavo zatrite demonstracije civilistov.

Nekatere nevladne organizacije, ki so jih povzemali Zahodni mediji, trdijo, da je do demonstracij prišlo zaradi nezadovoljstva ljudi nad revnimi razmerami, v katerih živijo. Dejstvo je, da Andižan ni eno izmed najrevnejših uzbeških mest. Ljudje so nedvomno nezadovoljni zaradi stopnje korupcije, ki vlada v vsej državi, ne zgolj v Andižanu. Prav tako o uzbeškem pravnem sistemu večina nima dobrega mnenja, a kljub temu ni nobenih dokazov, ki bi govorili tej teoriji v prid.

Po drugi teoriji naj bi bili dogodki podžgani zaradi religioznih razlogov. Dejstvo je, da gibanje Akramiya izhaja iz Andižana. Gibanje je dobilo ime po svojem ustanovitelju, ki je bil pripadnik Hizb-ut-Tahrirja (HT), a je ustanovil svojo skupino. V grobem povedano, se to gibanje zavzema za ustanovitev kalifatskega sistema v Ferganski dolini. Gibanje ima zelo inovativen način rekrutiranja novih članov. V Andižanu je

nekaj premožnih posameznikov ustanovilo mala podjetja, ki so zaposlovala lokalne mlade moške. Vsi delavci so se morali po službi udeleževati »študijskih skupin«. Ti poslovneži so bili aretirani leta 2004. Prav 13. maj 2005 naj bi bil zaključni dan njihovega sodnega procesa. Obstajajo pričevanja, ki trdijo, da so očetje in bratje obsojenih 12. maja, hodili po mahalah v Andižanu in vabili ljudi na skupno molitev na trg pred hakimjatom naslednji dan. Petek je dan muslimanskih skupnih molitev. Poleg tega obstajajo pričevanja in video posnetki, kjer se jasno sliši vzklikanje »Allahu akbar« in »jihad« v množici. Kdo točno je kričal, ali so to bili napadalci ali ljudje, ki so se zbrali na trgu 13. maja, je nemogoče z gotovostjo trditi.

Skozi vse leto 2004 je v Washingtonu potekala debata o skupini Hizb-ut-Tahrir (HT). Nekateri, z organizacijo Human Rights Watch na čelu, so menili, da gre zgolj za miroljubno organizacijo globoko vernih muslimanov. Po njihovem mnenju naj bi organizacija v Uzbekistanu pridobivala na moči zato, ker jih uzbeška vlada preganja. Druga skupina pa je zagovarjala dejstvo, da gre za teroristično organizacijo, ki širi radikalne ideje in želi v Uzbekistanu vzpostaviti teokratski sistem vladavine oziroma kalifat. Prva skupina je dobila veliko več medijske podpore in njen glas je segel veliko dlje kot glas druge (Daly 2006, 97). HT je organizacija, ki je na seznamu terorističnih organizacij v državah kot so Nemčija, Turčija, Rusija, vse srednjeazijske države in mnoge druge. Svoj globalni sedež ima, povsem po predpisih in legalno, registriran v Londonu. Po terorističnih napadih v Londonu, leta 2004, je britanska vlada zahtevala, da se HT uvrsti na listo terorističnih organizacij. Glavni zagovor proti temu, ki ga ima Zahodna mednarodna skupnost je, da se HT za svoje cilje zavzema z nenasilnimi političnimi metodami in naj zato ne bi ustrezala definiciji teroristične skupine. Vrsta držav, kjer je HT najbolj aktiven, seveda trdi nasprotno. Vsekakor se ta in podobne radikalne skupine zavzemajo za islamski kalifat, nasprotujejo demokratičnim sistemom in so polne sovražnega govora, usmerjenega proti Zahodu. (xy3 2008).

Drug možen razlog za dogodke 13. maja je političen - torej poskus zloma obstoječe oblasti. Ni znano, da bi napadalci podali kakršnekoli take zahteve, ko so stekla pogajanja za izpust talcev v hakimjatu. Dejstvo pa je, da temu lahko rečemo vsaj napad na oblast, saj so bile napadene vladne stavbe v mestu, vključno s hakimjatom, ki je civilna stavba (Akiner 2005, 30; DVD)

Katera od teh razlag drži, če sploh katera, verjetno ne bo nikoli znano. Glede na intervjuje, ki sem jih opravila v Uzbekistanu in drugod, z različnimi intelektualci iz različnih ozadij, menim, da je šlo za dobro organizirano teroristično dejanje. Nekateri ga celo imenujejo »uzbeški 11. september«, a menim, da ta oznaka ni primerna. Kljub temu, da je dogodek imel velike posledice za uzbeško ameriške odnose in na uzbeške odnose z Zahodom nasploh, je 11. september dodobra spremenil »pravila igre« v svetu, dogodki v Andižanu pa niso imeli tako korenitih posledic. Drži pa, da je moč vleči paralele med nacionalnimi čustvi, ki so jih v dneh po dogodkih v Andižanu čutili Uzbeki s tistimi, ki so jih Američani čutili po 11. septembru.

5.2.4 Kdo stoji za dogodki v Andižanu?

Mnenje delim s tistimi, ki menijo, da ni šlo za spontane demonstracije, ampak za dobro organiziran teroristični napad. Pri vsej stvari je zanimivo opazovati, kako hitro se je novica o tem razširila med Zahodnimi mediji. Vsi veliki Zahodni mediji so o tem poročali, sicer dokaj neverodostojno, že 13. maja. Napadalci so bili oboroženi, verjetno so imeli nekaj vojaškega znanja in zelo uigrani. Napadli so na večih točno določenih mestih. Iz tega je mogoče sklepati, da so bile tarče izbrane vnaprej. Napadi so se zvrstili v petek, to je dan islamskih molitev in dan, ko je na ulicah pričakovati največ ljudi. Nekaj napadalcev naj bi bilo iz Andižana, večina pa ne.

Poleg vsega tega se zdi, da je celoten dogodek postal polemičen, še preden se je končal. Številke se ne ujemajo, še več, razhajanja med poročanji so ogromna. In ne zgolj kar se tiče števila mrtvih, številke se ne ujemajo tudi glede števila zapornikov, zaprtih v zaporu, koliko ljudi se je zbralo na trgu itd. Za tako velika odstopanja v številkah krivdo nosi tudi neprofesionalno novinarsko delo skoraj vseh novinarjev, ki so o tem poročali. Dejstvo je, da so zgolj povzemali en drugega in navajali »zanesljive vire«. Zanesljivosti teh virov ni preveril nihče.

Kdo stoji za dogodki v Andižanu, ni znano. Obstaja več ugibanj.

- Nekateri verjamejo, da so dogodke podprle zahodne nevladne organizacije kot poskus še ene barvne revolucije, ki bi se končala z zamenjavo oblasti.
- Nekateri verjamejo, da za dogodki stoji Rusija. To, da so Američani »vdrli« na ozemlje, ki je nekdanje »rusko dvorišče«, je nesporno res. To, da so uzbeško ruski

bilateralni odnosi postali mnogo boljši in uzbeško ameriški mnogo slabši kot posledica dogodkov v Andižanu, drži. A kljub vsemu za potrditev te teorije ni oprijemljivih dokazov.

- Nekateri so menili, da za tem stoji Karimov, ki je hotel dokazati realnost grožnje islamskega terorizma v Uzbekistanu. To je zelo malo verjetno, saj po vsej verjetnosti noben voditelj ne bi vzpodbujal medijskega linčanja njega samega in njegove lastne države na Zahodu.
- Najverjetnejša je razlaga, da za tem stoji gibanje Akramiya. Motivi, razen tega, da osvobodi svoje člane iz zapora, ostajajo nepojasnjeni. Dober premislek o možnih motivih sicer rodi nekaj možnih motivov. Akramiya se bori za vzpostavitev kalifata v Ferganski dolini. Prisotnost Američanov, zlasti z vojaško bazo K2, ta cilj otežuje. Izolacija Uzbekistana od Zahoda pomeni prvi korak do cilja.

Ampak vse to so zgolj ugibanja nekaterih oseb, ki sem jih intervjuvala in za realnost teh namigov ni nobenih dokazov. Na tej točki naj omenim, da je na novinarski konferenci, 16. maja 2005, tudi sam predsednik Islam Karimov izrazil te sume. Glede na podatke, ki jih je takrat imel, je za andižanske dogodke obtožil prav gibanje Akramiya (Tiskovna konferenca predsednika Republike Uzbekistan Islama Karimova o dogodkih v Andižanu 14. maja 2005).

5.2.5 Mediji o dogodkih v Andižanu

Večina zahodnih medijev je zgodbo o Andižanu že od vsega začetka predstavljala kot mirne demonstracije neoboroženega civilnega prebivalstva, v katere je uzbeška vojska brez usmiljenja streljala. Ta zgodba ne zdrži osnov korektnega novinarskega poročanja. Mediji so povzemali en drugega, pojavljali so se raznorazni »zanesljivi viri«, ki so trdili to in ono in na koncu je zgodba prerasla v senzacijo, govorilo se je o masakru v Andižanu. Vrstilo se je navajanje zelo različnih števil smrtnih žrtev, opisi dogodkov so se razlikovali, itd.

Razlogov za takšno reakcijo zahodnih medijev je več. Poleg že tradicionalnega površnega poročanja o Uzbekistanu in splošnega medijskega nezanimanja za to državo je k pretirani negativni sliki dogodkov v Andižanu po besedah Polata (2007, 18) pripomogel tudi Karimov sloves strogega diktatorja. Mediji so že pred letom 2005 o

Uzbekistanu poročali zelo površno in enostransko – v zahodnih medijih je bilo najti le negativne zgodbe o avtoritarnem samovoljnem predsedniku, o skorumpirani državi, itd. Medijske zgodbe pa so imele svoje posledice. V dneh po Andižanu so ravnanje uzbeških oblasti obsodili vsi zahodni voditelji. Mediji so na Zahodu zelo močni in predstavljajo t.i. mehko oblast. Vsi so medijsko zgodbo vzeli kot sveto resnico, vsaj zdi se tako in to je imelo resne posledice za ameriško – uzbeške odnose, pa tudi za uzbeško zahodne odnose na splošno.

Zahodna politika seveda ni mogla ignorirati medijskega linčanja dogodkov v Andižanu. Tako se je teden dni po dogodkih tudi uradni Washington pridružil splošnemu Zahodnemu obsojanju uzbeških oblasti in zahteval neodvisno preiskavo dogodkov (Polat 2007, 18).

Karimov neodvisne preiskave sprva ni dovolil. Zakaj ne, je po eni strani razumljivo. V preteklosti je Karimov že dovolil dve neodvisni preiskavi dveh smrti v zaporih. Organizacija Human Rights Watch je v obeh primerih trdila, da je šlo za mučenje. To zgodbo so povzeli tudi Zahodni mediji. Karimov je odobril neodvisno preiskavo obeh primerov. Organizacija Freedom House je pod vodstvom Mjuše Sever za raziskavo smrti Andreja Shelkovenka, leta 2004, uspela angažirati skupino tujih strokovnjakov, ki se je pridružila uzbeškimi preiskovalcem - med drugimi so bili v njej tudi svetovno znani kanadski forenzik Michael Pollanen in nekdanji ameriški ambasador Victor Jackovich ter izkušeni ameriški kriminalist Jim Gannon. Skupina je dobila popoln dostop do vseh oseb, dejstev in indicev, povezanih s primerom. Zaključek preiskave, ki ga je skupina tudi objavila na novinarski konferenci v Taškentu, je bil, da je bil vzrok smrti samomor. Shelkovenko se je res sam obesil v svoji celici, kot so trdile uzbeške oblasti. Human Rights Watch je sicer s kratkim sporočilom na svoji spletni strani priznal svojo napako, a škoda za uzbeški ugled na Zahodu je že bila storjena. Končnih izsledkov raziskave Zahodni mediji niso povzemali in množično objavljali, kot so objavljali zgodbo o domnevnem mučenju v uzbeških zaporih. Enako usodo je januarja 2005 doživela druga neodvisna mednarodna raziskava primera smrti Samandara Umarova, ki je umrl v uzbeških zaporih in je bila zopet opravljena skupna uzbeško-mednarodna preiskava (pod vodstvom Freedom Housa). Objaviti zgodbo o zmoti in naravni smrti pač za medije ni tako privlačno.

Karimov je torej imel za seboj dve podobni izkušnji, ko je vlogo končnega razsodnika predal mednarodni skupnosti, pa je vseeno namesto korenčka dobil palico. Na Zahodu je bil Uzbekistan očrnjen in vnaprej spoznan za krivega in tako je tudi ostalo. (ms 2008). Karimov tako ni imel veliko upanja, da bi kakršna koli neodvisna preiskava, čeprav korektna, popravila očrnjeno ime Uzbekistana na Zahodu in zatorej ni imel nobenega razloga, da bi jo odobril. Razlog, ki ga je podal Zahodu, je bil, da bi kakršna koli tuja preiskava pod vprašaj postavila neodvisnost in integriteto Uzbekistana, da ima Uzbekistan delujoč politični sistem in da je daleč od neuspešne države (failed state), (Polat 2007, 18) in je kot taka sposobna sama raziskati dogodke v Andižanu.

Andižanski dogodki so vnesli popoln šok v bilateralne odnose. Uzbeška stran je – tudi pod vplivom ruskega prišepetavanja - za podporo sovražnim elementom, naperjenim proti političnemu sistemu predsednika Karimova, obtožila nekatere nevladne organizacije in v ozadju nevidno roko ZDA. ZDA so odločno zanikale kakršnokoli vmešanost v andižanske dogodke, vendar so se tudi v uradnih izjavah kmalu pridružile glasnim kritikam uporabe prekomerne sile s strani uzbeških vladnih sil, ki so jih z močno medijsko kampanjo vodile predvsem nekatere nevladne organizacije (npr. Human Rights Watch, Soroš). Uzbeška stran se je v šoku in popolni nemoči nad globalnim medijskim odzivom, (ki so ga poimenovali »informacijska vojna proti Uzbekistanu«), odvrnila od Zahoda in se zatekla po pomoč k Rusiji in Kitajski, ki sta z veseljem zgrabili politično priložnost.

Vse uzbeške vladne institucije so prejele prepoved sodelovanja s predstavniki Zahodnih držav, vključno in zlasti z ZDA. Zvrstile so se menjave ministrov, tudi na uzbeškem obrambnem ministrstvu. Odnosi z ZDA so dosegli nivo ledišča. Uzbekistan se je v naslednjih mesecih odvrnil od Zahodnih držav in se z intenzivno zunanje politično ofenzivo začel približevati Rusiji, Kitajski in vplivnejšim azijskim državam (Maleziji, Tajski, Južni Koreji itd.).

6 Ohladitev odnosov: maj 2005 – avgust 2007

6.1 Leto 2005 po Andižanu

V drugi polovici leta 2005 se je hkrati odvilo mnogo dogodkov, o katerih Zahodni mediji niso nikoli poročali. Najprej bom povzela dogodke, o katerih obstajajo pisni viri.

Andižan je bil izrabljen za politično igro. Po dogodkih v Andižanu je imel predsednik Karimov zelo malo problemov z odhodom ZDA. Vsa negativna publiciteta v Zahodnih medijih je v ospredje potisnila zgodbo, da ZDA s tem, ko uporabljajo vojaško bazo K2, dajejo legitimnost Karimovemu avtoritarnemu načinu vladanja. ZDA so se torej umaknile, Karimov pa jim je čas umika omejil na 180 dni. Rok za umik se je ZDA iztekel decembra 2005. 14. novembra 2005 je K2 zapustil zadnji ameriški vojak.

Istega dne je Uzbekistan podpisal Skupni obrambni pakt z Rusijo (Meppen 2006, 38).

Ohlajanje odnosov med Uzbekistanom in ZDA je pomenilo priložnost za Rusijo. Priložnost, ki je Rusija ni nameravala spustiti iz rok. Zgodba se je pričela odvijati na vrhu voditeljev Šanghajske organizacije za sodelovanje (SCO) julija 2005 v Taškentu, na katerem so se zbrali predsedniki Rusije, Kitajske, Kazahstana, Kirgistan, Tadžikistana, in Uzbekistana. Govori in dokumenti s tega srečanja so vsebovali kritiko ZDA, oz. širše, kritiko Zahodnih politik do Srednje Azije. V tem času je ugled ZDA v regiji že močno upadel, k temu pa so najbolj prispevali trije dogodki:

- ponovni vojaški vzpon Talibanov in razcvet trgovine z drogo v Afganistanu, kljub prisotnosti Zahodnih vojaških sil;
- t.i. »demokratična barvna revolucija« v Kirgistanu, ki so jo ostale srednjeazijske države dojemale kot vsaj kratkoročno grožnjo stabilnosti v regiji. Te države so tudi razumele, da so to revolucijo »podžgale« ZDA oz. Zahod;
- odziv ZDA na dogodke v Andižanu je bil zmeden in nekonsistenten, rezultat te politike pa je bil, da je Uzbekistan ostal izoliran od Zahoda in očrnjen v Zahodnih medijih.

Vrhu Šanghajske organizacije je sledilo uradno sporočilo Uzbekistana, naj ZDA zapustijo vojaško bazo K2 do decembra 2005. Po vrhu so uzbeški mediji še naprej kritizirali odziv ZDA na dogodke v Andižanu. Mediji pa so začeli poročati tudi o tem,

da naj bi ameriška uporaba K2 baze pomenila ekonomsko in celo ekološko breme Uzbekistanu. Konec julija je Uzbekistan zavrnil (prej dogovorjeno in načrtovano) sodelovanje v protiteroristični vojaški vaji v ameriški zvezni državi Virginiji.

Konec julija 2005 je uzbeško zunanje ministrstvo ameriški ambasadi v Taškentu dostavilo pismo, v katerem je zahtevalo, naj ZDA zapustijo vojaško bazo K2 v 180-tih dneh. V dokumentu ni bilo navedenih razlogov za tako odločitev. Rusi so to odločitev javno pozdravili. Pismo je bilo ameriški ambasadi predano dan po tem, ko so ZDA s pritiskom na Kirgistan izsilile evakuacijo skupine beguncev, ki so pobegnili v Kirgistan iz Andižana in so bili od tam prepeljani v Romunijo. V tej skupini so bili tudi pobegli zaporniki in nekateri domnevni uporniki in organizatorji napada, ki so bili na uzbeški listi iskanih oseb. Kljub temu so ZDA pritiskale na Kirgistan, naj dovoli vzlet letala s skupino v Romunijo.

Vendar pa Karimov, kljub uradnemu pismu z odpovedjo gostoljubja ameriški bazi, še ni »požgal« vseh mostov za seboj. 1. avgusta uzbeška javnost še vedno ni ničesar vedela o tem pismu. To, po besedah Vladimirja Socorja, ameriškega analitika za Evrazijo, kaže na dejstvo, da si Karimov kljub vsemu ni želel prekinitve bilateralnih odnosov z ZDA.

- 2. avgusta iz Biškeka poleti drugo letalo s skupino andižanskih beguncev, spet s podporo in pomočjo ZDA.
- Avgusta so uzbeški mediji objavili novico o uradnem pismu z odpovedjo gostoljubja ameriški bazi.

Javna uradna uzbeška obrazložitev te odločitve o zahtevi za izpraznitev K2 je bila, da so ZDA končale bojno fazo operacije v Afganistanu in potemtakem baze K2 ne potrebujejo več. Karimov je zanikal, da bi bili dogodki, ki so sledili Andižanu, kakorkoli povezani s to odločitvijo. To je seveda pomenilo, da bi Karimov s težavo odstopil od odločitve, da morajo Američani izprazniti K2.

Vse to je Uzbekistan tudi javno povežalo z Rusijo. Ta povezava je postala očitna tudi za Zahod. ZDA so se odzvale z drugačno taktiko. Javno so označili bazo K2 kot bazo, ki ni ključnega logističnega pomena za operacije v Afganistanu. Poleg tega so v javnosti svoj odhod prikazali kot odločitev, ki so jo sprejeli zaradi uzbeškega nespoštovanja človekovih pravic in prepočasnega procesa demokratizacije v državi.

Andižan in medijsko linčanje Uzbekistana, ki je sledilo, jim je pri tem prišlo še kako prav.

ZDA so začele iskati alternativo za K2 že pred dogodki v Andižanu, zato so vse kasnejše razlage o vzrokih za odhod le dober PR. PR, ki je še dodatno škodil javni podobi Uzbekistana na Zahodu in seveda uzbeško – ameriškim odnosom.

Konec septembra 2005 je v Uzbekistanu potekala rusko-uzbeška vojaška vaja. Sestali so se tudi visoki predstavniki obeh držav in začeli pogovore o sodelovanju na področju boja proti terorizmu in tihotapljenju drog v Afganistanu. Uzbekistan je ZDA zamenjal za Rusijo (Socor 2006, 61-64; xy4 2008).

Kot ozadje vsega tega želim naštetati še nekatere dogodke, ki so se odvijali v letu 2005. Gre za neuradne izjave in pričevanja mnogih ljudi različnih narodnosti in položajev, ki so v tistem času bili prisotni v Uzbekistanu. Njihovih imen ne želim razkriti, saj za to nimam njihove privolitve. Opisi dogodkov in njihove interpretacije pa situacijo pokažejo v drugačni, na Zahodu nevideni luči.

- Vodilno osebje Freedom Housea je bilo med dogodki v Andižanu v ZDA. Konec maja so se vrnili v Uzbekistan in sklicali sestanek vseh uzbeških borcev za človekove pravice v Samarkandu. Med borci za človekove pravice se je vnel prepir in direktorica Freedom Housea v Uzbekistanu je poklicala policijo na pomoč. To je uzbeško vlado močno prestrašilo in vedno več vladnega osebja je začelo verjeti prišepetavanju Rusov, da želijo ameriške nevladne organizacije zanetiti spore po vsej državi, s čimer naj bi poskušale doseči vzpon še ene barvne revolucije. Uzbeška vlada je reagirala tako, da je začela pritiskati na vse uzbeške borce za človekove pravice, jih zasliševati in zapirati. Mnogo jih je pobegnilo v Kazahstan in Kirgistan in tam zaprosilo za politični azil, od tam pa so prebegnili na Zahod.

- Ameriška in izraelska ambasada sta v začetku junija 2005 nenadoma razglasili najvišjo stopnjo pripravljenosti zaradi resnih terorističnih groženj. Vso nenujno osebje (administrativno osebje, družine zaposlenih na ambasadah itd.) so evakuirali iz države. Vsem zaposlenim v ameriških nevladnih organizacijah so prav tako ponudili umik iz države. Nekateri so odšli, drugi so se odločili ostati. Ameriška ambasada je zagotovila

poseben "treening varnostnega ozaveščanja" vsem tujim osebam, ki delajo v ameriških organizacijah v Uzbekistanu.

- Odnosi med ZDA, EU in Uzbekistanom so se hitro slabšali. Uzbeška vlada je zavrnila vse diplomatske odposlance (tako iz OVSE, ZN kot EU), ki so poskušali priti v državo z namenom, da se kakorkoli vključijo v omiljevanje ali razreševanje posledic krize. V tem času je uzbeška vlada prav tako zavrnila vključitev katerih koli tujih strokovnjakov v vladno preiskavo dogodkov v Andižanu.
- Avgusta 2005 je predsednik Karimov izdal Dekret o ukinitvi smrtne kazni in Dekret o uvedbi habeas corpora z vsemi potrebnimi reformami kazenskega zakonika. Dekret naj bi bil v celoti implementiran in stopil v veljavo 1. januarja 2008, kar se je leta 2008 tudi uresničilo. Ti dekreti so po navedbah mnogih bili pozitiven znak uzbeške pripravljenosti za nadaljne reforme. Kljub temu je to Zahod takrat označil zgolj kot dober uzbeški PR in ne kot resno predanost k reformam.
- Oktobra je ameriška zunanja ministrica Condolezza Rice priletela v kirgizansko glavno mesto Biškek in od tam komentirala razmere v Uzbekistanu, pri čemer se je izognila obisku Taškenta. Uzbeki so to sprejeli z obilico nezadovoljstva in kot diplomatsko žaljivo gesto. Od tega trenutka naprej se je v uzbeških medijih začel pojavljati nov odnos do Američanov. Ameriški strateški interesi so bili v uzbeških medijih predstavljeni kot nepravilni imperialistični pritisk na uzbeško suverenost in neodvisnost.
- Jeseni 2005 so se začeli sodni postopki proti osebam, obtoženim sodelovanja pri dogodkih v Andižanu. To je sprožilo ostro kritiko tako s strani ZDA kot EU, kar je še poslabšalo že tako vse slabše odnose med Uzbekistanom in Zahodom. EU je proti Uzbekistanu sprejela sankcije, ZDA pa so državo in Karimov sistem še glasneje kritizirale, bodisi v kongresu in senatu ali v izjavah vladnih uslužbencev. Najglasnejše in najostrejšje kritike pa so prihajale s strani medijev in ameriških nevladnih organizacij.

Uzbekistan je kljub vsemu nadaljeval proces notranjih reform in je v avgustu kot prva srednjeazijska država s predsedniškim dekretom odpravil smrtno kazen in napovedal uvedbo instituta habeas corpus (zaščite posameznika v pravosodnem postopku) s 1. januarjem leta 2008. Zahod, vključno z ZDA, je te korake ocenjeval kot »kozmetične popravke s ciljem publicitete«, kar je Uzbekistan še dodatno razjezilo. Stiki med

Uzbekistanom in ZDA so se zreducirali na zelo ozek, praviloma neformalni in neuradni kanal komunikacije.

6.1.1 Leto 2006

Velik del krivde za celotno situacijo v Andižanu in njene posledice so Uzbeki pripisali tujim (Zahodnim) nevladnim organizacijam, ki so delovale v Uzbekistanu. Fazil Khasanov in Aimee Breslow sta konec leta 2006 zapisala: »Preteklo leto je bilo izjemno težko za večino nevladnih organizacij, ki delujejo v Uzbekistanu, še posebno za tiste, ki delujejo na področju državljanskih svoboščin, človekovih pravic in demokratizacije. Mnoge so uradno nadzirali, nekatere so začasno ukinili, nekatere zaprli.« (Breslow in drugi 2006, 12).

Odnosi med državama so se v letu 2006 še naprej krhali. Ruske obveščevalne službe so Uzbekom poročale, da imajo informacije, ki so jih pridobili od terorista iz Afganistana, ki so ga imeli priprtega. Američani naj bi se po njihovem dogovarjali z Al Qaido in IMU o možnosti menjave oblasti v Uzbekistanu. Uzbeki so od začetka informacijam verjeli, ne da bi jih sami preverjali. Novica o tem je bila objavljena v ruskih medijih, povzeli pa so jo tudi uzbeški državni mediji. Informacijo je ameriški veleposlanik v Taškentu odločno zanimal v pismu uredniku, ki pa ga niso nikoli objavili. Pismo pa je nekaj časa bilo objavljeno na uradni spletni strani ameriškega veleposlaništva v Uzbekistanu. O teh dogodkih je bilo med mednarodnimi uslužbenci različnih služb in misij v Uzbekistanu v neformalnih okoliščinah veliko govora.

Uslužbencem mnogih zahodnih veleposlaništev, še posebno ameriškega, niso odobrili viz ali akreditacij. Kot tihi odgovor na to so ZDA izgnale nekaj uzbeških diplomatov, ki so službovali na uzbeških misijah v ZDA (npr. na uzbeškem veleposlaništvu v Washingtonu ali na uzbeški misiji pri ZN v New Yorku).

Pritiski na zahodne nevladne organizacije (še posebno tiste, ki so bile financirane s strani ZDA) so se nadaljevali. Ministrstvo za pravosodje je začelo z revizijo vseh zahodnih organizacij. Pri mnogih so našli takšna ali drugačna neskladja z uzbeško zakonodajo, čemur so sledile sankcije in zaprtje večine omenjenih organizacij. Proti mnogim organizacijam, posebej proti Freedom Houseu in njenemu osebju so sprožili kriminalistične preiskave, ki so jih vodili tožilci iz oddelka za težja kriminalna dejanja.

Freedom House so tudi javno označili kot glavnega napeljevalca k dogodkom v Andižanu, z namenom sprožiti širše nemire po državi (t.i. »barvno revolucijo«). Javno kritiziranje stanja človekovih pravic v državi naj bi bila začetna faza. Končni cilj naj bi po mnenju Uzbekov bil sprememba političnega sistema v državi. Večina Zahodnih organizacij je prostovoljno zaprla svoje pisarne in se umaknila iz Uzbekistana ali so jih v to prisilile odločitve uzbeškega sodišča – število organizacij, ki so na enega izmed teh dveh načinov zapustile državo, je okoli 30.

Avgusta 2006 je v Taškent prispel Richard Boucher, namestnik državnega sekretarja za Srednjo in Južno Azijo. Boucher se je srečal s predsednikom Karimovim in z nekaj visokimi predstavniki uzbeške vlade. To je bil prvi sestanek med Uzbekistanom in ZDA na visoki ravni po letu 2005. Obisk je bil na obeh straneh označen kot uspešen. Ponujal je upanje za izboljšanje bilateralnih odnosov. O Boucherjevem obisku so pozitivno poročali vsi uzbeški mediji. Med Boucherjevo tiskovno konferenco na ameriškem veleposlaništvu, na kateri so bili prisotni tako uzbeški kot tuji mediji, je postalo jasno, da so ZDA ponovno premislile o svoji politiki do Uzbekistana in da so začele komunicirati v mehkejšem jeziku, izogibajoč se ostrim javnim kritikam stanja človekovih pravic v državi.

Ameriško zunanje ministrstvo je srednjeazijske države premestilo iz Evropskega oddelka v Južnoazijski oddelek. Ta poteza je bila razumljena kot priznanje, da se srednjeazijske države v svojih tranzicijskih poteh razlikujejo od evropskih postkomunističnih držav, saj imajo drugačno kulturno in družbeno zgodovino, ki vodi v drugačne politične procese in tranzicijske poti. Ti dve točki sta bili redki svetli točki uzbeško ameriških bilateralnih odnosov v letu 2006.

Ameriška vlada je začela sponzorirati ameriške nevladne organizacije, ki so se ukvarjale z »off shore« projekti, namenjenimi Uzbekistanu. V te projekte so vključevali uzbeške državljane, ki živijo zunaj Uzbekistana, pa tudi tiste iz države same. Kot odgovor na ta pristop so uzbeške oblasti pripravile ali kako drugače preganjale ali pritiskale na mnoge uzbeške aktiviste za človekove pravice. Uzbeška vlada je to ameriško taktiko razumela kot še en dokaz ameriške proti-uzbeške politike ter njene vpletenosti v sovražne in »podtalne« aktivnosti proti uzbeški vladi, pri čemer vladna

politika ZDA uporablja Zahodne medije in druge organizacije kot orodje za doseg svojih interesov in politike.

Skozi celotno leto 2006 so uzbeške oblasti sistematično zavračale podaljšanje ali izdajo vizumov Zahodnjakom.

Uzbeški vladni predstavniki so imeli prepoved kakršnekoli komunikacije s tujci brez eksplicitnega dovoljenja Ministrstva za zunanje zadeve. Predstavniki ministrstva so morali biti prisotni na vseh morebitnih sestankih s tujci. Teh pa je bilo nasploh zelo malo. Zahodnim diplomatom v Uzbekistanu niso odobrili nobenih osebnih sestankov s predstavniki uzbeške vlade. Svetla izjema je bila ameriška organizacija Open Dialogue Project (v nadaljevanju ODP), ki ji je uspelo v državo pripeljati ameriške strokovnjake in izvesti neformalne diskusije z uzbeškimi strokovnjaki in predstavniki uzbeške vlade. Poleg drugih tem so opravili tudi številne neformalne pogovore z analizo Andižana, a s poudarkom na tem, kaj se da iz teh dogodkov naučiti, da se v prihodnje podobne situacije ne bi več tako končale. Prav tako je ODP v svojih prostorih, 10. decembra 2006, organiziral sprejem ob mednarodnem dnevu človekovih pravic, ki so se ga udeležili visoki predstavniki uzbeškega predsedniškega aparata, namestniki ministrov, parlamentarci in predstavniki drugih pomembnih uzbeških institucij (ombudsman, Nacionalni center za človekove pravice, tožilstva, notranjega in pravosodnega ministrstva, nacionalne varnostne službe), uzbeški aktivisti za človekove pravice, pa tudi vsi pomembni mednarodni diplomati in predstavniki vseh večjih mednarodnih organizacij (ZN, OVSE, Svetovne banke, Mednarodnega Rdečega križa, UNICEFa itd.). Ta dogodek je bil hkrati tudi prvi formalni javni dogodek, ki je pokazal uzbeško pripravljenost za ponovno vzpostavitev odnosov z Zahodom, posebej z ZDA. Prav tako je bil to jasen signal, da so Uzbeki pripravljeni nadaljevati z aktivnostmi na najbolj občutljivih področjih svojega procesa demokratizacije – na področju človekovih pravic in z reformami pravosodnega sistema.

Decembra 2006 je ameriško zunanje ministrstvo izdalo poročilo o verski svobodi, v katerem je bil Uzbekistan močno kritiziran. Uzbeška stran je bila mnenja, da je poročilo nekorektno, saj ne upošteva tradicionalnih praks zmernega Islama kot veljavnih praks večinskega prebivalstva. Uzbeki so takrat zase trdili, da so tolerantni do drugih veroizpovedi in praks, ne morejo pa dopustiti popolne svobode delovanja nekaterim

marginalnim skupinam, za katere obstaja sum, da se lahko povežejo z ekstremizmom. Uzbeški odgovor na to uradno ameriško poročilo je bil izgon nekaterih ameriških diplomatov in zaprtje dveh izmed še preostalih štirih delujočih ameriških nevladnih organizacij. V državi sta tako ostali samo še dve – Open Dialogue Project, katerega direktorica je v tistem času bila Slovenka Mjuša Sever, in National Democratic Institute, ki ga je v tistem času vodil Američan Richard Glaub. Uzbeška stran je očitno zelo aktivno pomagala obema organizacijama ostati v državi, kljub temu, da sta bili obe omejeni v svojih možnostih delovanja. Skozi celo obdobje je uzbeška stran vzdrževala razmeroma odprto komunikacijo z ODP, tako formalno kot neformalno, kljub temu, da ODP še ni bila pravno formalno registrirana organizacija, a ji registracije tudi formalno (niti neformalno) niso zavrnil. (ODP je svojo uradno registracijo dočakal šele 4. julija 2008, na ameriški praznik neodvisnosti). Skozi celotno leto 2006 in kasneje je ODP gostil redna neformalna srečanja, ki so se jih udeleževali iz uzbeške strani uradno določeni višji predstavniki uzbeške vlade in predsedniškega aparata ter ameriški in nekateri drugi Zahodni diplomati in predstavniki tujih družb, ki so še ostali v državi. Taka srečanja so bila običajno posvečena neformalni izmenjavi pogledov in mnenj o različnih perečih temah ali področjih in so bila koristna za obe strani.

Uzbeki so sicer določili stroge predpise za registracijo ali kakršnekoli aktivnosti tujih organizacij, ki so delovale ali želele delovati v državi. Uzbeška stran je zahtevala, da se vse tuje organizacije, tudi ameriške, podredijo uzbeški zakonodaji. To je bilo v nasprotju z uzbeško ameriškim bilateralnim sporazumom o uzbeškem obravnavanju ameriških organizacij in firm, ki je posebej določal pogoje za ameriške pravne subjekte, delujoče v Uzbekistanu. Kljub temu ne ena ne druga stran nista hoteli javno priznati, da bilateralni sporazum ne velja več.

Medtem so odnosi med Uzbekistanom, Rusijo in Kitajsko hitro napredovali, uzbeški mediji so o tem tudi intenzivno poročali. Tako v Uzbekistanu kot na Zahodu se je v povezavi s Srednjo Azijo vedno bolj glasno in pogosto začel uporabljati termin »nova Velika igra«. Zahodne države, vključno z ZDA, pa so Uzbekistan vedno bolj vidno izolirale od medvladnih stikov, kar je za seboj potegnilo tudi preprečevanje in usihanje različnih opcij Zahodne finančne pomoči državi. Za nekaj časa je Uzbekistan pretrgal vse stike z Zahodom, ali povedano drugače, za nekaj časa je Zahod pretrgal vse stike z Uzbekistanom.

Prva polovica leta 2006 pomeni najnižjo točko v odnosu med obema državama – zvrstilo se je prisilno zapiranje večine nevladnih organizacij, uradnih bilateralnih stikov praktično ni bilo. Nevladne organizacije, ki so bile izgnane iz države, so svoje delo z uzbeškimi predstavniki civilne družbe in z borci za človekove pravice običajno nadaljevale z »off shore« projekti. Uzbeška vlada je to ocenjevala kot nadaljnjo sovražnost z ameriške strani in je reagirala z zapiranjem aktivistov, ki so sodelovali v »off shore« projektih, financiranih z ameriške strani. Uvedla je tudi skoraj popolno zaporo izdaje vizumov – tudi za diplomate, kar je privedlo do nekaj povratnih ukrepov tudi na ameriški strani – čeprav nobena od strani tega ni javno razglašala. Hkrati je uzbeška stran ohranjala vsaj minimalni dialog in odprt kanal komunikacije z eno od ameriških nevladnih organizacij. V letu 2006 jih je Taškentu ostalo manj kot pol ducata, do konca leta pa se je ta številka zmanjšala na vsega dve.

Avgustovski obisk Richarda Boucherja je sicer predstavljaj prvi korak v obetu obrata odnosov v pozitivno smer. Dediščina andižanskih dogodkov je še vedno predstavljala ključno oviro za bolj transparentno oblikovanje bilateralnih odnosov – obe državi sta se dokaj opazno pomaknili v obdobje tihe diplomacije.

6.1.2 Leto 2007

Zahod je Uzbekistan bolj ali manj uspešno politično izoliral. Uzbekistan je zato začel graditi tesnejše stike z južnoazijskimi državami in z bogatimi manjšimi arabskimi državami (kot so Kuvajt, Združeni Arabski Emirati, Južna Koreja, Malezija, Tajska, Bahrajn itd.) ter z Japonsko. Prav tako je Uzbekistan aktivno začel izboljševati odnose s svojimi sosedami (posebno s Kazahstanom in Turkmenistanom), pa tudi z Iranom.

Edina Zahodna država, ki je z Uzbekistanom ohranila dobre odnose skozi celotno obdobje 2005 – 2008, je bila Nemčija. Nemčija je tudi ohranila svojo vojaško bazo v Termezu, prav tako je več nemških organizacij ostalo v državi tudi skozi obdobje, ko so druge Zahodne organizacije tako ali drugače zapirale svoja vrata. Za razliko od drugih Zahodnih držav Nemčija nikoli ni javno kritizirala Uzbekistana. Državi je še naprej nudila podporo, tudi v finančni obliki.

V začetku leta 2007 je organizaciji Open Dialogue Project uspelo v Uzbekistan pripeljati dva ameriška eksperta (policijskega strokovnjaka in forenzičnega patologa).

Imela sta vrsto neformalnih sestankov z uzbeškimi funkcionarji, na katerih so razpravljali o dogodkih v Andižanu in skupaj potegnili smernice za ukrepanje v morebitnih podobnih situacijah v prihodnosti.

Prvi znaki izboljševanja bilateralnih odnosov med ZDA in Uzbekistanom so se pojavili februarja 2007. V Taškent je prispel prvi ameriški visoki uradnik zunanjega ministrstva (Evan Feigenbaum), ki so ga sprejeli uzbeški visoki uradniki. V ameriški politiki do Srednje Azije so se začeli kazati prvi znaki sprememb. To novo politiko bi na hitro lahko opisali kot »podpora neodvisnosti in suverenosti srednjeazijskih držav«. Uradni Washington je temu primerno spremenil svojo retoriko. Prej javna kritika stanja procesa demokratizacije in stanja človekovih pravic v državi se je zdaj spremenila v dialog z medsebojnim spoštovanjem in enakovrednim partnerstvom, pri čemer sta obe strani priznali točke, v katerih se ne strinjata, a sta se osredotočili na točke, v katerih imata skupne interese. Kljub temu problemi niso izginili čez noč. Uzbekistan je še naprej budno spremljal delovanje tujih diplomatov v državi kot tudi vseh organizacij, ki so imele opravka z uzbeškimi državljani (še posebej, če je šlo za disidente, člane opozicije ali borce za človekove pravice). Uzbeški funkcionarji so bili do Zahodnjakov še vedno previdni, saj so bili mnenja, da večina zahodnih funkcionarjev sprejema pristranske in nemalokrat napačne zaključke in politične odločitve, ki slonijo na mnenju obrobnih skupin. Pri tem se nič ali premalo zmenijo za glas večine ali uradno uzbeško politiko in njene strateške interese in zmožnosti.

Ameriški veleposlanik Purnell se je predčasno upokojil pred zaključkom svojega mandata. Razlogi za tako odločitev so bili osebne narave. Uzbekistan je zapustil že zgodaj spomladi 2007. Ameriško veleposlaništvo je nato nekaj mesecev vodil odpravnik poslov, poleg tega je celo veleposlaništvo trpelo resno pomanjkanje kadra, saj so imeli še vedno resne težave s pridobivanjem vizumov. Situacija je bolj ali manj ostala nespremenjena do konca septembra 2007, ko je svojo funkcijo ameriškega veleposlanika v Uzbekistanu nastopil novi (in sedanji) veleposlanik Richard B. Norland. Gospod Norland je izkušen diplomat, ki je pred prihodom v Uzbekistan opravljal funkcijo namestnika veleposlanika v ameriškem veleposlaništvu v Kabulu. To dejstvo so Uzbeki sprejeli kot pozitiven znak, kot željo po izboljšanju bilateralnih odnosov med državama. Razumeli so, da bo s svojim znanjem o regiji in s svojimi izkušnjami iz drugih novonastalih post-sovjetskih držav (npr. v Latviji) Uzbekistanu

predstavljal sogovorca, ki bolje razume državo in se bo na njene potrebe odzval s temu primerno senzitivnostjo. Vse to bi bil korak naprej od tradicionalne ameriške obravnave novonastalih post-sovjetskih držav. To naj bi pomenilo večje razumevanje uzbeškega naroda in problemov ter izzivov, s katerimi se soočajo pri demokratizaciji svoje države, ki leži v tako nemirni in spreminjajoči se regiji, kot je Srednja Azija. Skratka, Uzbeki so bili z izbiro novega ameriškega veleposlanika zelo zadovoljni.

Uzbeki so, kar se tiče tujih organizacij, ubrali novo taktiko. Tujim organizacijam so dovolili delovanje le pod pogojem, da sodelujejo z uradno registrirano uzbeško partnersko organizacijo. Ta je bila lahko bodisi vladna institucija, bodisi organizacija civilne družbe. Ta taktika se je izkazala kot dober kompromis, sprejet na obeh straneh, tako uzbeški kot ameriški. Tujim organizacijam je bilo omogočeno delovanje, hkrati pa so uzbeške oblasti s pomočjo uzbeške partnerske organizacije nadzirale (in včasih tudi vplivale na) implementacijo tujih aktivnosti in pomoči. Konec leta se je tako odvila serija konferenc na temo političnih in socialnih tranzicijskih izzivov. Konferenca so organizirali Uzbeški fond za regionalno politiko, OVSE, NDI in ODP. Na konferencah prisotni Rusi so močno napadli zahodno pomoč pri uzbeški demokratizaciji. Na teh konferencah je postalo očitno, da Uzbeki ne podpirajo prizadevanj za vzpostavitev klime v stilu nove hladne vojne v svoji državi. Uzbekistan je jasno pokazal, da nima interesa biti prizorišče »boja« med ameriškimi in ruskimi interesi.

Leto 2007 pomeni za obe strani nov začetek. Menjava ameriškega veleposlanika v Uzbekistanu, ki so jo Uzbeki poimenovali kot priložnost za nov začetek, je prinesla tudi bistveno novo strategijo v bilateralnih odnosih. Američani, ki so v letu 2006 v zunanjem ministrstvu Uzbekistan (in celotno Srednjo Azijo) premestili v oddelek za Južno Azijo, so poudarjali predvsem podporo krepitvi neodvisnosti mladih srednjeazijskih držav. V bilateralnih izjavah pa so se začeli pojavljati bolj spoštljivi in pomirljivi toni, ki so v glavnem gradili na strategiji iskanja skupnih interesov in možnih področij v bilateralnem sodelovanju, ki so zanimiva za obe strani.

7 Izboljšanje odnosov

7.1 Leto 2008

V začetku marca sta ODP in Fundacija za regionalno politiko (Fund for Regional Policy) v Taškentu organizirali forum z naslovom "Organi pregona, človekove pravice in globalna varnost". Forum je Uzbekistanu prvič javno priznal napredek na področju človekovih pravic, ki ga je država naredila v zadnjih mesecih. Forumu se je udeležilo več kot ducat ameriških in evropskih političnih analitikov, strokovnjakov s področja kazenskega pregona (kriminalistov, tožilcev, forenzikov in sodnikov) in varovanja človekovih pravic. Forum je trajal teden dni in tu je prvič stekel odkrit dialog med uzbeškimi in Zahodnimi strokovnjaki iz prej omenjenih področij. Forum je vseboval okrogle mize z delovnimi posveti na različnih uzbeških ministrstvih. Temu je sledila močno medijsko podprta javna konferenca z naslovom »Ukinitev smrtne kazni in prenos pristojnosti izdaje nalogov za aretacijo k sodiščem – pomemben korak k liberalizaciji sodnega sistema«, ki se je odvila 5. in 6. marca v Taškentu v vladnem protokolarnem objektu. Na konferenci so bili prisotni tako priznani in visoko usposobljeni uzbeški strokovnjaki, višji uradniki iz Ministrstva za pravosodje, Ministrstva za notranje zadeve, Urada vrhovnega tožilstva, Vrhovnega sodišča, Urada varuha človekovih pravic, Parlamenta (Oliy Majlis), predsedniške administracije, strokovnjaki iz uzbeških elitnih univerz in inštitutov, kot tudi številni gostje iz mednarodnih organizacij in diplomatskih misij v državi.

Forum je predstavljal ključni in simbolni korak naprej v uzbeško – ameriškem sodelovanju na področju človekovih pravic, ki so bili tudi glavna rana v bilateralnih odnosih med državama. V uzbeško – ameriških bilateralnih odnosih in v odnosih med Uzbekistanom in Zahodom na splošno je od tedaj dalje zavel svež veter.

Ameriške nevladne organizacije, US AID in OVSE so nato skupaj z uzbeškim Fondom za regionalno politiko organizirale konferenco z naslovom »Problemi pri zagotavljanju varnosti in trajnostnega razvoja v srednji Aziji«, ki se je odvijala med 29. aprilom in 1. majem 2008. Konference se je udeležilo preko 150 uzbeških in mednarodnih vladnih strokovnjakov ter strokovnjakov s priznanih inštitutov in akademij. Udeleženci so bili iz številnih različnih držav: ZDA, Kanade, Rusije, Kitajske, Anglije, Francije, Belgije,

Avstralije, Španije, Slovenije, Turčije, Izraela, Južnoafriške republike, Japonske, Irana, Indije, Pakistana, Afganistana, Kirgistana in Kazahstana. Konference so se prav tako udeležili tudi predstavniki velikih mednarodnih organizacij, kot so Združeni narodi, NATO, Šanghajske organizacije za sodelovanje in predstavniki diplomatskih misij, akreditiranih v Uzbekistanu. To je bila prva zares mednarodna konferenca, kjer so se mnenja udeležencev ustvarjalno in konstruktivno kresala. Vse strani so ta dogodek označile izredno pozitivno.

Temu uspešnemu mednarodnemu dogodku je takoj sledil dekret predsednika Karimova o obsežni kampanji ozaveščanja prebivalstva o človekovih pravicah (promocija Univerzalne deklaracije človekovih pravic), dekret o krepitvi neodvisnosti sodstva in dekret o ustanovitvi Nacionalne zbornice odvetnikov, ki je predvidel tudi državne subvencije za izboljšanje profesionalne ravni delovanja advokatov. To je pomenilo veliko spremembo v procesu demokratizacije države. (xy5 2008).

Ni pa to bila edina konkretna pozitivna sprememba, ki je sledila izboljšanju bilateralnih odnosov med državama. Ena izmed teh je bila tudi prva uradna registracija ameriške nevladne organizacije Open Dialogue Project po krizi v letu 2005, (katere direktor v Uzbekistanu je bila Slovenka ga. Mjuša Sever). Ga. Severjevi so registracijo slovesno predali 4. julija 2008, na ameriški dan neodvisnosti, kar je tudi imelo svojo simboliko. O tem dogodku so poročali tudi nacionalni mediji, kar je temu simbolnemu koraku v bilateralnih odnosih dalo tudi javno potrjeno politično težo.

Ob stopnjevanju uzbeškega nezadovoljstva ob odnosu Rusije, ki je temeljil na starih vzorcih »Velikega brata« in je zajemal veliko obljub in malo dejanj, so se Uzbeki ponovno začeli bolj odločno, čeprav zelo previdno in selekcionirano, obračati proti Zahodu, predvsem k ZDA. Hkrati so se osredotočili tudi na krepitev bilateralnih odnosov z drugimi velikimi državami (Kitajsko, Indijo, bogatejšimi malimi arabskimi državami – npr. Združenimi arabskimi emirati, Katarjem ter z Japonsko in Južno Korejo) in z EU. S tem so hoteli predvsem zajezi nič kaj skrito rusko željo po prevladi in pokoritvi Uzbekistana in hkrati uravnotežiti svojo odvisnost od Rusije. Hkrati s tem procesom je potekal tudi proaktivni dialog s sosednjimi državami.

Marec 2008 je s simbolnim projektom nevladne organizacije pomenil prvi uradni in javno promovirani korak otoplitve odnosov z ZDA. Temu je sledilo intenziviranje javnih okroglih miz in konferenc, ki so se večinoma posvečale obravnavi varnostnega in političnega vidika, kateri je vključeval področje varovanja človekovih pravic in notranje političnih reform, zlasti kar zadeva pravosodno, pa tudi ekonomsko sfero. Ob tem je posebej treba omeniti uzbeško iniciativo v pomoč ameriškim in mednarodnim prizadevanjem v umirjanje konflikta v Afganistanu, ki po uzbeški oceni predstavlja tudi največjo regionalno grožnjo za vse srednjeazijske države tudi zaradi širitve kriminala (trgovine z drogami, orožjem, ljudmi). V drugi polovici leta 2008 se je zlasti ob krepitvi bilateralnega sodelovanja med Uzbekistanom in ZDA zvrstila vrsta dogodkov in projektov, posvečenih obravnavi srednjeazijske tranzicije, kamor je Uzbekistan poleg ameriških in Zahodnih predstavnikov začel vabiti tudi predstavnike iz sosednjih držav in širše regije (npr. Indije, Pakistana, Irana, Afganistana, Južne Koreje, itd.).

Ob bolj transparentni politični bilaterali se je ponovno okrepilo tudi sodelovanje na področju varnostne in obrambne politike. Uzbeki so regijo Navoi razglasili za brezcarinsko cono, tamkajšnje letališče so za 20 let oddali v najem Južni Koreji, ki je nato letališče za preskrbo operacij v Afganistanu oddala naprej Američanom. Ponovno so se začele krepiti bilateralne izmenjave tudi na drugih področjih – kulturnih, izobraževalnih itd. Uzbeki so sprostili politiko izdaje vizumov, čeprav so še vedno uporabljali selektivni pristop pri odločanju koga spustijo v državo in koga ne.

Leto 2008 je postavilo temelj normalizaciji odnosov, ki so se na novi ravni in v bolj partnerskem okviru začeli uspešno in bolj intenzivno odvijati predvsem v letu 2009 in 2010.

7.2 Od leta 2008 do danes

Ob zelo uspešnem delu ameriškega veleposlanika Richarda Norlanda in ameriškega obrambnega atašeya Jeffa Hartmana in njunih sodelavcev so se odnosi med državama hitro izboljševali. Komunikacija – tako formalna kot neformalna – je spet stekla po ustaljenem diplomatskem protokolu. Odvili so se nekateri konkretni skupni projekti, med njimi tudi projekt reševanja izzivov v Afganistanu, na katerem so sodelovali uzbeški, ameriški in mednarodni strokovnjaki. Uzbekistan je začel zagotavljati tudi

vsebinsko pomoč pri reševanju afganistanskih problemov, kasneje pa je tudi ponudil svoja letališča v regiji Navoi za podporo ameriških operacij v Afganistanu. Kljub temu pa so tisti, ki so vrsto let spremljali bilateralne odnose med državama, opazili veliko razliko med stanjem pred dogodki v Andižanu in stanjem po dogodkih v Andižanu. Odnosi po dogodkih v Andižanu so bili zgrajeni v duhu enakovrednega partnerstva med državama, prav tako pa so vsebovali več razumevanja in sprejemanja kulturnih razlik. Zaslediti je bilo mogoče več medsebojnega spoštovanja tako na eni kot na drugi strani, tako javno kot v neformalnih stikih.

Taškent je od takrat gostil več ameriških obiskov na visokem nivoju kar je jasen znak, da se je uzbeško – ameriško bilateralno sodelovanje (in s tem tudi odnosi) premaknili na novo stopničko. V letu 2009 sta se strani dogovorili za redne letne bilateralne posvete na visoki ravni. Na uradno povabilo ameriške strani je visoka uzbeška vladna delegacija v decembru 2009 že obiskala Washington. V februarju 2010 se je v Taškentu na uradnem obisku mudil ameriški posebni odposlanec za Afghanistan in Pakistan Richard Holbrooke, za drugo polovico leta 2010 je napovedan tudi obisk ameriške zunanje ministrice v Taškentu. Uzbekistan je prav preko sodelovanja z ameriško in nemško stranjo začel tudi krepiti pomembno ekonomsko in drugo sodelovanje s svojo južno sosedo Afganistanom, hkrati pa je vsestransko okrepil svojo pomoč mednarodnim operacijam v Afganistanu. Uzbekistan je okrepil tudi svoje mednarodno delovanje – in se aktivno in konstruktivno vključil tudi v sodelovanje z NATO in EU (xy6 2008).

8 ZAKLJUČEK

Dogodki v Andižanu so bili skozi uzbeške oči izjemno tragični. Dejstvo je, da je šlo za oborožen terorističen napad na uzbeške vladne stavbe. Mit o mirnih demonstracijah, ki so ga na Zahodu prodajali mediji, ni osnovan na dejstvih. Obstajajo tudi videoposnetki, ki so jih naredili napadalci sami, saj so večino akcije tudi video dokumentirali (nekaj teh posnetkov je bilo nekaj časa celo objavljenih na »You Tube«) in na katerih se jasno vidi oborožene teroriste med množico, ki vzklikajo »Alahu akbar« (Bog je velik). Dejstvo je, da uzbeška vojska ni bila izurjena za reševanje takšnih situacij. Dejstvo je tudi, da so nekateri vojaški poveljniki želeli konflikt najprej rešiti na miren način, a so ta poskus plačali s svojim življenjem.

Drug vidik, ki je prav tako vplival na odločanje o taktiki vladnih sil, je povezan z dogodki v moskovskem gledališču (kjer so ruske sile za spopad s čečenskimi teroristi uporabile plin, posledično pa so s tem poleg teroristov ubile še okrog 1000 civilistov, ki so jih teroristi zadrževali v gledališču kot talce). Prav tako je bil še v svežem spominu napad teroristov na šolo v Beslanu, kjer je akcija ruskih specialcev prav tako pripeljala do prelivanja krvi, tokrat z več kot 300 žrtvami med otroki. Verjetno so se tudi zato Uzbeki odločili proti uporabi plina (kot so moji sogovorniki tudi večkrat poudarili v neformalnih pogovorih) in za poskus reševanja situacije s pogajanji.

V nasprotju z reakcijami ob dogodkih v moskovskem gledališču ali v beslanski šoli, so ob andižanskih dogodkih Zahodni mediji, še preden je bilo sploh jasno, kaj se dogaja in kaj se je zgodilo, uzbeške oblasti že označili kot zločince. Uzbeki, s katerimi sem se pogovarjala o tem, so mi jasno in glasno povedali, da jih je poročanje Zahoda šokiralo. Na Zahodu so sodbe padle, še preden je bilo vsega zares konec.

Uzbeki so bili besni in temu primerna je bila tudi reakcija Karimova, ki ni dovolil neodvisne preiskave. Res je tudi, da v tistem trenutku še nihče ni mogel z gotovostjo trditi, da je nevarnost res mimo. To dokazuje tudi takojšnja zaostritev varnostnega režima za Uzbekistan v začetku junija 2005 s strani ameriške in izraelske strani, ki naj bi bil povišan zaradi očitno neodvisno dokazane prisotnosti resnih terorističnih groženj znotraj Uzbekistana.

Američani so imeli v državi eno ključnih vojaških baz za misijo v Afganistanu. Verjetno je ameriška vlada oz. CIA vedela več, kot je priznala. Vse se verjetno lepo vidi na satelitskih posnetkih, ki pa nikoli niso prišli v javnost, ali je bolj razvidno v s strani raznih obveščevalnih organizacij, prestreženih komunikacijah med napadalci. To dejstvo so izpostavili mnogi izmed mojih sogovornikov.

Najglasnejše v medijskem linču proti Uzbekistanu so bile nekatere nevladne organizacije v državi in dokaj logična posledica je bila, da jih je Uzbekistan izgnal. Na tej točki se je stvar zapletla, saj je ameriško veleposlaništvo bilo primorano stopiti v bran organizacij iz svoje države. Ameriška politika bi težko preslišala medijski linč uzbeške države, ki se je odvijal v ameriški javnosti.

In tu se je začel začarani krog, poln komunikacijskih šumov. Manj podatkov, kot je bilo na voljo in več napačnih, kot jih je prišlo v zahodne medije, večje je bilo uzbeško nezaupanje Zahodu. In spet - večje kot je bilo nezaupanje, manj podatkov so Uzbeki dajali v javnost.

Na Zahodu si težko realno predstavljamo Uzbekistan. Politična kultura in tradicija je v tej državi bistveno drugačna kot na Zahodu. Dejstvo, da Uzbekistan svojo južno mejo deli z Afganistanom tudi ni zanemarljivo in nepomembno. Dogodki bi se verjetno odvijali bistveno drugače, če ne bi šlo za strateško zelo pomembno področje. Tako pa so dogodki v Andižanu, ki so v bistvu bili notranjepolitični problem, v neki točki preskočili na boj na ravni velesil. Rusi so Uzbekom dajali napačne podatke (in prilivali olje na ogenj zaradi lastnih interesov), ki so jih Uzbeki, vsaj tako se je takrat zdelo, sprva vzeli za sveto resnico. Ni zanemarljivo dejstvo, da se je Andižan zgodil po spremembah oblasti v Gruziji, Ukrajini in Kirgistanu, kjer je Zahod prav gotovo odigral določeno vlogo spodbujevalca "barvnih revolucij".

Andižan je bil popolna nevihta komunikacijskih šumov. Zahod je hitel delati zaključke. Hoteli so dejstva, ki jih niso dobili, saj Uzbekistan ni dopustil mednarodne raziskave dogodkov, zato so mediji hitro zaključili, da je šlo za kršenje človekovih pravic. Zdi se, da se Uzbeki v tej situaciji nekako niso najbolje znašli, morda tudi zahvaljujoč dejstvu, da demokracija v državi nima tradicije. Uzbekistan je patriarhalna družba, kjer ima skupnost vedno prednost pred posameznikom. To nam je na Zahodu težko razumeti, a

tam ima taka družbena ureditev močno tradicijo in deluje že vrsto let. V krizi poglavar prevzame vse vajeti v svoje roke in tako je odreagirala tudi Karimov. Zahod je to interpretiral bistveno drugače.

Na tej točki torej **potrjujem svojo hipotezo**, ki sem si jo zastavila na začetku te naloge. Hipoteza se je glasila: »*Bilateralni odnosi med ZDA in Uzbekistanom so bili večtirni in pogosto kontradiktorni ter polni komunikacijskih šumov, kar je v letu 2005 pripeljalo do popolne ohladitve odnosov med državama.*« Z analizo, ki sem jo v tej diplomski nalogi naredila, lahko to hipotezo potrdim.

Pot do regijskih in globalnih kriz in tako negativnih kot pozitivnih premikov se pogosto odvija preko spleta vrste malih predvidljivih in nepredvidljivih korakov. Uzbeško – ameriški odnosi med letoma 2001 in 2008 so lep primer tega. Upajmo, da smo se vsi, tako Zahod kot Vzhod, iz tega nekaj naučili in, da bomo v luči medkulturnega dialoga gradili svojo skupno prihodnost.

9 Literatura

- Akiner, Shirin. 2005. *Violence in Andijan, 13 May 2005: An Independent Assessment*. Uppsala: Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program.
- Bellamy Foster, John. 2006. The New Geopolitics of Empire. *Monthly Review* 57 (8). Dostopno prek: <http://www.monthlyreview.org/0106jbf2.htm> (20. avgust 2010).
- Breslow, Aimee in Fazil Hasanov. 2006. Perspectives and Realities of Development Assistance in Transitional Countries, a Local Perspective from Uzbekistan. V *The Perceptions and Reality of Development Organizations*, ur. Olga Petryniak, Jennifer Denno, Evan Mangino in Arati Shroff, 12-15. Dostopno prek: http://www.sais-jhu.edu/bin/m/q/Perspectives_2006.pdf (15. marec 2009).
- Brill Olcott, Martha. 2005. *Central Asia's second chance*. Washington (D.C.): Carnegie Endowment for International Peace.
- Chaudhary, M.A. in Gautam Chaudhary. 2009. *Global encyclopaedia of political geography*. Global Vision Publishing House. Dostopno prek: googlebooks.
- CIA The World Factbook. 2010a. *Afghanistan*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html> (28. junij 2010).
- --- 2010b. *Kazahstan*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html#Intro> (28. junij 2010).
- --- 2010c. *Kyrgyzstan*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html#Govt> (28. junij 2010).
- --- 2010d. *Tajikistan*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html> (28. junij 2010)

- --- 2010e. *Turkmenistan*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html> (23. februar 2009).
- --- 2010f. *Uzbekistan*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html> (23. februar 2009).
- Daly, John C.K., Kurt H. Meppen, Vladimir Socor, S. Frederick Starr. 2006. *Anatomy of a Crisis: U.S. – Uzbekistan Relations, 2001-2005*. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program In Cooperation with the Jamestown Foundation and the United States Institute of Peace.
- *Embassy of the Republic of Uzbekistan to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*. Dostopno prek: <http://www.uzbekembassy.org/e/economy/> (2. marec 2009).
- Eurasianet.org. 2010. *Kyrgyzstan: Bakiyev heads for Kazakhstan*. Dostopno prek: <http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav041510b.shtml> (1. september 2010).
- Hee, Roland. 1998. World Conquest: The Heartland Theory of Halford J. Mackinder. *Journal of the Singapore Armed Forces*. 24 (3). Dostopno prek: http://www.mindef.gov.sg/safti/pointer/back/journals/1998/Vol24_3/8.htm (17. julij 2010).
- Jones, Martin, Rhys Jones in Michael Woods. 2004. *An introduction to political geography: space, place and politics*. Routledge, Chapman and Hall, Inc. Dostopno prek: Googlebooks.
- Jonson, Lena, 2004. *Vladimir Putin and Central Asia: The Shaping of Russian Foreign Policy*. London, New York: I. B. Tauris.
- Kamrava, Mehran. 1990. *Revolution in Iran: the roots of turmoil*. Routledge, Chapman and Hall, Inc. Dostopno prek: Googlebooks.
- Mahan, Thayer Alfred. 1900. *The problem of Asia and Its Effect upon International Policies*. BiblioLife, LLC. Dostopno prek: Googlebooks.
- Matveeva, Anna. 2006. *Central Asia: A Strategic Framework for Peacebuilding*. London: International Alert.

- Nazemroaya, Mahdi Darius. 2007. *Europe and America: Sharing the Spoils of War*. Global Research. Dostopno prek: <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=6423> (12. september 2010).
- Parakhonsky, Borys. 2010. *Central Asia: Geostrategic Survey*. Dostopno prek: <http://www.ca-c.org/dataeng/parakhonsk.shtml> (17. september 2010).
- Polat, AbduMannob. 2007. *Reassessing Andijan: The Road to Restoring U.S.-Uzbek Relations*. The Jamestown Foundation. Dostopno prek: <http://www.jamestown.org/uploads/media/Jamestown-Andijan.pdf> (15. maj 2009).
- Sagdeev, Roald. 2000. *Islam and Central Asia: An Enduring Legacy or an Evolving Threat?* Washington, D.C.: Center for Political and Strategic Studies.
- Serewicz, Lawrence W. 2007. *America at the brink of empire: Rusk, Kissinger, and the Vietnam War*. Louisiana State University Press. Dostopno prek: Googlebooks.
- Spechler, Dina Rome in Martin C. Spechler. 2009. Uzbekistan among the great powers. *Communist and Post-Communist Studies*. 42 (3): 363-367.
- Suri, Jeremi. 2007. *Henry Kissinger and the American century*. USA: Jeremi Suri. Dostopno prek: Googlebooks.
- Veleposlaništvo Republike Uzbekistan v Združenih državah Amerike. 2005. *Tiskovna konferenca predsednika Republike Uzbekistan Islama karimova o dogodkih v Andžanu 14. maja 2005*. Dostopno prek: <http://www.uzbekistan.org/press/archive/189/> (2. junij 2009).
- Wikipedia. 2010a. *Friedrich Ratzel*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/The_Geographical_Pivot_of_History (7. marec 2010).
- --- 2010b. *Geostrategy*. Dostopno prek: <http://en.wikipedia.org/wiki/Geostrategy> (6. marec 2010).
- --- 2010c. *Nicholas J. Spykman*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Nicholas_J._Spykman (10. marec 2010).
- --- 2010d. *Rudolf Kjellen*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Kjell%C3%A9n (10. marec 2010).

- --- 2010e. *The geographical pivot of history*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/The_Geographical_Pivot_of_History (7. marec 2010).
- Žnidaršič, Maja. 2008. *Initiative on religious tolerance*. Zapiski. Taškent.

Priloga A: Vprašanja na intervjujih

Vprašanja, ki sem jih zastavila v intervjujih z vsemi svojimi sogovorniki

1. Kako bi opisali odnose med Uzbekistanom in ZDA pred 11. septembrom 2001?
2. Kaj se je spremenilo po 11. septembru 2001?
3. Kako bi opisali krizo v Andižanu leta 2005?
4. Kakšne so bile po vašem mnenju posledice krize v Andižanu za bilateralne odnose med Uzbekistanom in ZDA?
5. Kako bi opisali sedanjo situacijo in sedanje odnose med Uzbekistanom in ZDA in kako je do tega prišlo?
6. Imate kakšen nasvet ali napoved za prihodnost? Se bodo po vašem mnenju bilateralni odnosi med državama otoplili ali ohladili ter zakaj?